

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૪૧૧૪૪ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ભગવદ્ગીતા

વિષય ૫૬૪:૬

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા.

(ગઝલમાં અનુવાદ-ગઝલમાં ગીતા)

લેખક—

માધવરાવ ભાસ્કરરાવ કર્ણિક—સુરત.

સ્વામીભક્ત સુરપાત્ર, રાગર્ષિ ભર્તૃહરિ, સદ્ગુણી શક્ષીકા, સંસાર નૌકા—(કાવ્યમાં વાર્તા) વિનાશીની વામા અથવા નામ રાખના સર્વ નાશ, મહર્ષિ પરશુરામ આદિના લેખક.

(સર્વ દક્ષ લેખકને સ્વાધીન છે. માટે લેખકની કાયદેસર પરવાનગી સિવાય આ પુસ્તકનો કોઇ ભાગ, એક અથવા તેથી વધારે અધ્યાય, અથવા આખું પુસ્તક કોઇએ છાપવું છપાવવું યા છપવાવડું નહિ.)

પ્રકાશક—

માધવરાવ ભાસ્કરરાવ કર્ણિક

શ્રી 'કર્ણિક' સા. પ્ર. મંદિર, ગોપીપુરા-સુરત.

સુરત—ખપાટીયા ચક્રા, લક્ષ્મીનારાયણની વાડીમાં આવેલા 'જેન વિજય' પ્રી. પ્રેસમાં મુદ્રણ કરાવવામાં આવેલ છે.

પ્રથમ સંસ્કરણ સંવત ૧૯૮૦ [પ્રતિ સંખ્યા એકસદસ]

મુલ્ય (ઉંચા મુદ્ર કાગળો) પાંચ આના.

(ધણાજ ઉત્તમ કાગળ) છ આના.

શ્રી 'કર્ણિક' સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર.

ગોપીપુરા

નિયમો:—

- (૧) ગમે ત્યારથી આહક થઈ શકાય છે.
- (૨) આહક થતી વખતે આઠ આના રજીસ્ટર ફી ભરવી પડે છે.
- (૩) રજીસ્ટર આહકોને કાર્યાલય દ્વારા પ્રકાશીત પુસ્તકો પોણી કિંમતમાં મળે છે. આહકોને વધારેમાં વધારે વર્ષમાં રોકડ બે રૂપિયાજ ભરવા પડે એવી રીતેના પુસ્તકો બહાર પડશે. એથી એછી કીંમતના પુસ્તકો પ્રકટ કરવાનો પણ સંસ્થાને હક છે.
- (૪) આહકોને ગંધ થતી વખતે રજીસ્ટર ફી પાછી આપવામાં આવશે.
- (૫) શુદ્ધ, શિષ્ટ અને સરળ ગદ્ય પદ્યના પુસ્તકો બહાર પાડવામાં આવશે. સસ્તામાં સસ્તી કીંમતે અમૂલ્ય ગ્રંથો આજ સંસ્થા પ્રકટ કરે છે માટે આહક થઈ એનો લાભ લેવા આજેજ તૈયાર થાઓ. હવે પછીથી નીચલાં પુસ્તકો પ્રકટ થનાર છે.

(૨) સુવર્ણ માલા

(૩) કાવ્ય કુંજ.

વધુ માટે લખો:—

માધવરાવ ભાસ્કરરાવ કર્ણિક.

શ્રી 'કર્ણિક' સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર, ગોપીપુરા સુ ત.

‘કર્ણિક’ નાં લખેલાં અન્યાન્ય પુસ્તકો.

કિંમત

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા (કાવ્યમાં)	૦—૬—૦
સ્વામીભક્ત સુરપાલ	૦—૩—૦
રાજર્ષિ ભર્તૃહરી (સચિત્ર)	૦—૮—૦
સદ્ગુણી શશીકળા (સચિત્ર)	૦—૬—૦
૧ વિનાશીની વામા અથવા રામરાજનો સર્વનાશ (સચિત્ર)	૩—૦—૦
મહર્ષિ પરશુરામ	૦—૧—૦
સંસાર-નોકા (કાવ્યમાં કથા)	છપાય છે.
* કાવ્ય કુંજ	છપાય છે.
આદર્શ આર્યા અથવા ભાગ્યહીન ભાર્યા	૦—૧૨—૦
* સુવર્ણમાલા	છપાય છે.

* આ નિશાનીવાળા પુસ્તકો આ સંસ્થાદ્વારા પ્રકટ થશે. બહારગામથી મંગાવનારે કિંમત ઉપરાંત પોસ્ટેજનો અર્ધો આનો વધારે મોકલવો. વિ. પી. થી મંગાવનારે ઓર્ડર સાથેજ કિંમત પેટે પાંચ આનાની ટીકીટો બીકવી તે સિવાય વી. પી. કરવામાં આવશેજ નહિ.

૧-નોટ-(વિનાશીની વામા) આ પુસ્તકને માટે અમારી કેરમાં ‘જે’ ને લખો.

લખો:—ભાવરાવ ભાસ્કરરાવ કર્ણિક.

શ્રી. ‘કર્ણિક’ સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર
ગોપીપુરા—સુરત.

પ્રસ્તાવના.

આવા પુસ્તકોને પ્રસ્તાવનાની આવશ્યકતા હોય નહિ છતાં બે શબ્દો લખવા યોગ્ય ધાર્જ છું. આ પુસ્તકમાં 'ગીતા' જેવા અમૂલ્ય શાસ્ત્રને ગઝલમાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. એ કાર્ય બે કે ઘણુંજ કઠીન છે છતાં લાંબા સમય પછી તે પૂર્ણ કરવામાં આવેલું છે અને સંપૂર્ણ લક્ષ આપી તેને યોગ્ય બનાવવા યત્ન કર્યો છે. એ કાર્ય કેટલે અંશે સાર્થક થયું છે તે તે સુસ્ત્ર વાંચકોજ જાણી શકશે. પ્રુફ વિગેરેની કોઈ ભૂલો અવશેષ હોય તો વાંચકો ક્ષમા આપશે એવી આશા છે. અંતમાં વાંચકોને આ ગ્રંથ-માળાના ગ્રાહકો થવા પ્રાર્થના કરી આ કાર્યમાં સલાહ આપનારાઓનો લેખક આભાર માને છે.

સેવક,

પ્રબોધીની એકાદશી

કાર્તિક શુકલ પક્ષ

વિક્રમ સંવત ૧૯૮૦

મા. ભા. કર્ણિક

શ્રી 'કર્ણિક' સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર

ગોપીપુરા—સુરત.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા.

(ગઝલમાં)

પ્રથમોધ્યાય.

અર્જુન વિષાદયોગ—

ધૃતરાષ્ટ્રઃ—“કહે સંજય ! કુરુક્ષેત્રે વિરાઁએ એકઠા થઈને,
અને સંતાન મારાએ કર્યું શું યુદ્ધમાં જઈને ?” ૧
સંજયઃ—“નિહાળી સૈન્ય પાંડવનું ઉભેલું ધીરતા ધારી,
કહ્યું દ્વયોધને જઈને હતા જ્યાં દ્રોણ ભયહારી.” ૨
“ભુઓ, પાંડવતણી સેના ઉભી છે આ અભિમાને,
રચી વ્યૂહની વ્યવસ્થા સૌ દ્રુપદના શ્રેષ્ઠ સંતાને.” ૩
રિપુના સૈન્યમાં ભાળે ઉભા યોદ્ધા ધનુર્ધારી,
નરાધીપ ! પાર્થ ને ભિમનો શકે છે ગર્વ સૌ વારી. ૪
તથા યુધુધાન, અભિમન્યુ અને આ કુંતિભોજાદિ,
દ્રુપદ ને આ યુધામન્યુ ઉભા છે શૈભ્ય રણવાદિ. ૫
પુરુજીત, ચેકીતાનજ આ તથા અહીં દૃષ્ટકેતુ છે,
અને પાંચાળી પુત્રાનો અડગ રણનોજ હેતુ છે. ૬
વિરાટેશ્વર સમિપ ભાળે મહાવિર કાશીરાજને,
ઉભેલા શસ્ત્ર લઈ કરમાં ધનુર્ધર ઉત્તમૌજ છે. ૭
દ્રોણેન્દ્ર ! આપણા સૈન્યે તમેને જિજ્ઞમ ભયહારી,
તથા સુત સોમહતનો ને તમારો પુત્ર જયકારી. ૮
વિકર્ણજ કર્ણ કૃપ આદી ન રાખે પ્રાણની પરવા,
ધુરંધર મહારથી એવા પ્રવિણ શસ્ત્રાસ્ત્ર વાપરવા. ૯

રીપુના સર્વ લક્ષકરનેા
 જમારા સૈન્યનેા સ્વામી
 ગુરુ ! આપને બીજા
 કરો રક્ષા પિતામહની
 પછી ત્યાં ભીષ્મદાદાએ
 બળવી શંખ સિંહનાદે
 નગારા શંખ રણસિંગા
 ભિરૂએ શંખ નાદોને
 પછી શુભ ક્ષેત્ર અધોના
 વગાડે શંખ બહુ હર્ષે
 ગબઘ્યું ક્ષેત્ર તે સઘળું
 રહ્યો ભીમ પૌન્ડ્રથી ગાળ
 મણિપુષ્પક શ્રિસહદેવે
 રદ્યા છે શંખ એ ગર્જ
 શીખંડી, ધૃષ્ટદ્યુમ્નજને
 સુપુત્રે દ્રૌપદી કેરા
 દ્રૂપદ, સૌભદ્ર મહાબાહુ
 વગાડે શંખ બહુ વેગે
 સુણી એ શંખના નાદો
 હૃદય સહુ કૌરવો કેરાં
 ઉભેલી યુદ્ધ ઇચ્છાથી
 ધનુષ લઈ પ્રેમથી હસ્તે
 “સુભો કેશવ ! સખા મારા
 ખરાખર મધ્યમાં તેને
 રિપુ અહીં કોણ છે મારા
 લડીશ હું કોણ નર સાથે

અધિપ ભીમ શ્રેષ્ઠ રણધીર છે
 પિતામહ ભિષ્મ ભડવીર છે. ૧૦
 ઉભા રહી વ્યૂહને દ્વારે,
 અડગ તલવારની ધારે. ૧૧
 કુરૂને હર્ષ ઉપભવી,
 દીધું રણક્ષેત્ર ગરબવી. ૧૨
 ઘણું ત્યાં વાગવા લાગ્યા,
 સુણીને લાગવા લાગ્યા. ૧૩
 મહારથમાં વિરાજેલા,
 ધનંજય કૃષ્ણ રણધેલા. ૧૪
 શ્રીકૃષ્ણે પાંચઝેન્યેથી,
 ધનંજય દેવદત્તેથી, ૧૫
 અનંતવિજય યુધિષ્ઠિરથી,
 સુઘોષજ શ્રિનકુલ વીરથી. ૧૬
 ધનુધર કાશીરાજ છે,
 વિરાટેશ્વર વિરાજ્યા છે. ૧૭
 ઉભા આ સાત્યકી ગર્વે,
 નરાધીશ ! તે વિરો સર્વે. ૧૮
 ધરા નભ છે રહ્યું ગાળ,
 ગયા એ નાદથી લાળ. ૧૯
 સકલ સેના હતી જ્યારે,
 વચન અર્જુન વધા ત્યારે. ૨૦
 હવે રથ શીઘ્ર આ હાંકો,
 તમે સત્ત્વર ઉભા રાખો. ૨૧
 ઉભેલા યુદ્ધને કાળે,
 નિહાળું સર્વ તે આળે. ૨૨

ભલું કૌરવ તણું ચાહી મળ્યા વિર કોણ સંશ્રામે,
 બગબગ તેમને ભાગું ઉભા જે યુદ્ધને કામે. ” ૨૩

સંજય-“સુણી એ શપ્થ અર્જુનના શ્રીકૃષ્ણે શ્રેષ્ઠ રથ હાંક્યો,
 ૧ દ્રીજેતમ ભીષ્મની પાસે પડી રથને ઉભો રાખ્યો.
 શ્રીકૃષ્ણે શાંત મુખ રાખી વહાવી શપ્થની ધારા,
 “નિહાળો પાર્થ! કૌરવ આ ઉભા તે દુશ્મનો તારા.” ૨૪

ઉભય સેના વિષે પાર્થે નિહાળી સ્નેહીને ભાઈ,
 સખા પુત્રો અને પૌત્રો વળી આચાર્ય પિતરાઈ. ૨૫

સહાધ્યાયી અને દાદા ઉભેલા બ.ળ સ્નેહીને,
 ધૈસુર, કાકા અને મામા સગાં સઘળાં કુટુંબીન. ૨૬

સખા સંશ્રામમાં ભાગી દયા દિલમાં અતિ આણી,
 ધરી બહુ ખેડ અંતરમાં ધનંજય ત્યાં વધાવાણી.” ૨૭

અર્જુન-“અરે! આ યુદ્ધ ઇચ્છાથી ઉભેલા આપ્તજન મારા,
 નિહાળી દેહ મુજ કંપે છુટે પ્રસ્વેદની ધારા. ૨૮

શીથીલતા અંગમાં આવે કૃપા મુજ ગાત્ર કંપાવે,
 મલિન મુખ થાય છે મારું રૂંવા દિલના ઉઠી આવે. ૨૯

નથી શક્તિ ઉભા રહેવા ત્વચામાં દાહ બહુ થાયે,
 ભમે મસ્તિક ઘણું મારું ધનુષ કરથી પડી જાયે. ૩૦

નથી કદયાણુ હું જોતો અશુભ ચિન્હો નિહાળું છું,
 સગાને મિત્ર વધ કરતા નકી હું પાપ ભાળું છું. ૩૧

હણીએ સ્નેહીઓ મારા નથી જય રાજ્ય હું રહ્યો
 ન એવા રાજ્ય કે ભોગે મને કે લાભ દેખાતો. ૩૨

અમે જે કાજ સુખ ભોગો અને સમૃદ્ધિ છે માગી,
 ઉભા હું તેજ અહીં દેખું જીવન જર પ્રાણને ત્યાગી. ૩૩

પિતા, પુત્રો, ધૈસુર, સાળા વળી આચાર્ય ને ભાઈ,
 તથા દાદા અને મામા સખંધી પૌત્ર પિતરાઈ. ૩૪

સ્વજન એ કંઠ મુજ છેદે
 કરું નવ યુદ્ધ તો શું હું
 કરી નિઃપ્રાણ કેરવને
 હણી આ આતતાયીને
 અમારા બંધુઓ મારી
 સ્વજનના કંઠને કાપી
 સ્વકુલનો નાશ કરવાથી
 બની બુદ્ધિ મલિન લોભે
 પરંતુ આત્મજનવધના
 અમારે યુદ્ધરૂપ પાપો
 થતાં ક્ષય આત્મજન કેરો
 જતા કુળધર્મ, સહુ કુળએ
 અધર્મી થાય છે કુળ જે
 પ્રભ સઘળી કુટિલ જન્મે
 બધા કુળને, કુલધ્વીને
 અને જે પિતૃઓ તેને
 તથા કુળ દ્રોહી છે જેઓ
 મટે કુળ જાતીના ધર્મો
 સમ્યા કુળધર્મ જન એવા
 મળે એ નર્કથી મુક્તિ
 ખરેખર ખેદની ઘટના
 અહાહા ! રાજ્યના લોભે
 ભલે કેરવ કદી શસ્ત્રે
 નિધન પ્રતિકાર હિન મુજને
 સંજય-“વદીએ ઉચ્ચ ચિત્તેથી
 ધનુષ ને બાણ સહુ ત્યાગી

અગર ત્રણ લોકને સારે,
 લડીશ આ પૃથ્વીને મારે ? ૩૫
 મને આનંદ કયમ થાશે ?
 પડીશ હું પાપને પાશે. ૩૬
 કૃતાર્થી ના અમે થઈએ,
 કહો સુખ કેમ ઉર લઈએ ? ૩૭
 તથા સન્મિત્ર દ્રોહ કરતા,
 ન તેથી કેરવો હરતા. ૩૮
 નિપજતા દોષ ઉર આણી,
 ન તજવા કેમ આ જાણી ? ૩૯
 સનાતન ધર્મ પલટાયે,
 અતિશે પાપ વશ થાયે. ૪૦
 સ્ત્રીઓ દ્રુષ્ટા બને ત્યાંની,
 પછી એ નિંદ્ય અમળાની. ૪૧
 પ્રભ એ નર્કમાં નાંખે,
 વિના પિંડેજ તે રાખે. ૪૨
 અને શાંકર્યને પોષે,
 સદાના તેમને દોષે. ૪૩
 સમય બહુ નર્કમાં ગાળે,
 પછી તેને ઘણે કાળે. ૪૪
 ઉભો હું પાપ દરવાને,
 સગાના પ્રાણ દરવાને. ૪૫
 મને નિઃશસ્ત્રને કાપે,
 અધિક કલ્યાણ તે આપે. ૪૬
 પછી સંગ્રામના પથમાં,
 વિરાજ્યા પાર્થ જૈરથમાં.” ૪૭

અધ્યાય ૨ જો—સાંખ્યયોગ.

સંજય-હૃદય ઉદ્વેગને શોકે નયનનીરથી ભયાં ભાળી,
સ્થિતિ એ પાર્થની જાણી વચન બોલ્યા શ્રીવનમાળી. ૧
“ધનંજય ! આ વિષમ ક્ષેત્રે પ્રિતિ ઉપજી તને ક્યાંથી ?
નહિ તું સ્વર્ગને પામે પરંતપ ! મોહ-માયાથી.
અનાયો મોહને સેવે અને તે મોહ વશ થાયે,
જગતમાં મોહથી સઘળે જરૂર અપકિર્તિ ફેલાયે. ૨
બીકણુતા ના તને શોભે ન ડરવું વિર સમ્રાટે,
હૃદયની તુચ્છ દુર્બળતા તજી દે સુદને માટે.” ૩

અર્જુન-“પિતામહ પૂજ્ય છે મુજને, ચલાવી શસ્ત્ર ત્યાં મારા,
ગુરુ દ્રોણને અંગે પ્રહારો થાય શું પ્યારા ? ૪
પ્રભાવી આ ગુરુઓને હણીને દેહ હું ધાડું,
કરું નિર્વાહ લિક્ષાથી અધીક એ શ્રેય કરનારું.
કદી એ સ્વાર્થાઓ કેરા પ્રભુજી ! પ્રાણુ જો પડશે,
વડીલના લોહીથી ખરડયા મને ઉપલોગ સાંપડશે. ૫
ઉભયના સૈન્ય આ તેમાં અધિક છે કોણ બલધારી ?
અમે ના જાણીએ ક્યાં જ વિજયદેવી વિરમનારી ?
હણી આ કૌરવો સઘળા ન યાચું દેહ હું મારી,
ઉભા તે મોખરે સર્વે જીવો હે ! કૃષ્ણ ભયહારી. ૬
દબાયો દિનતા દોષે બન્યો છું મૂઠ મતિવાળો,
અરૂં કલ્યાણુ ક્યાં મારું બતાવી કાઢ સૌ ટાળો.
ચરણ મેં આપના સેવ્યા તમારો શિષ્ય હું સ્વામી,
મને ઉપદેશ દો સાચો શરણુ તારે હું સુખધામી. ૭
મળે સુરરાજ્ય કે સૃષ્ટિ સમે સૌ શત્રુઓ મારાં,
ટળે દુઃખ ઇંદ્રીયો દમતું ન તેમાં એવું કેં પ્યારા !” ૮

સંન્ય-“કરું ના ચુદ્ધ હું કદીએ વદીએ દગ્ધ દિન વાણી,
 ધનંજય મૌન્ય થઇ બેઠા નિરાશા અંતરે આણી.” ૯
 થયો એ સૈન્યની મધ્યે વિશાદજ પાર્થને જ્યારે,
 કરી ઉપકાસ ભારતને વચન કૃષ્ણે કહ્યાં ત્યારે.” ૧૦
 “વચન વિદ્વાનના ભાળી અયોગ્યજ શોક કાં ધારે ?
 ન રાખે પડિતો, જીવતા- મુવાતું દુઃખ સંસારે. ૧૧
 ન એવું; હું અને સઘળા ન હોતા આ સમષ્ટિમાં,
 અને હૃદયું નહિ પાછા ન બનશે એમ સૃષ્ટિમાં. ૧૨
 પરંતુ ! દેહ પિંજરમાં સદા દેહિ વિરામે છે,
 જરા કૌમાર યૌવન એ દશા તે સર્વ પામે છે.
 જરા જાતાં મરણદ્વારે પુનઃ આત્મા ધરે કાયા,
 ગણી ‘આ દેહ છે મારી’ ન ધારે ધીરજન માયા. ૧૩
 ચક્ષિત ઇન્દ્રિય તણા વિષયો દીએ સુખદુઃખ સંસારે,
 અનિત્યજ એ દુખે તેથી ઘટે સહવાં બધાં તારે. ૧૪
 વિષય પીડતા નથી ભારત ! સમાનજ દુઃખ સુખ જેને,
 પુરૂષ તે ‘ધીર’ કૂહવાયે મળે છે મોક્ષ પણ તેને. ૧૫
 ‘અસત્’ અસ્તિત્વ નવ પામે ન ‘સત્’નો નાશ નિરખાશે
 ‘અસત્ સત્’ વસ્તુનો નિર્ણય મહા તત્વજ્ઞથી થાશે. ૧૬
 જગત દેહી થકી વ્યાપ્યું અમર એ જાણુ તું શક્તિ,
 ન તેનો નાશ કરવાને સમર્થજ કોઈપણ વ્યક્તિ. ૧૭
 અનાદિ નિત્ય છે આત્મા શરીરનો નાશ સૃષ્ટિમાં,
 ધનંજય ચુદ્ધ આદરવા ઉભો થા તું સમષ્ટિમાં. ૧૮
 ગણે જે નાશ આત્માનો વધક જે પ્રાણને ધારે,
 ન જાણે દેહીને તેઓ, નહિ આત્મા મરે, મારે. ૧૯
 જનન મૃત્યુ રહીત જીવ તે ‘ભવિષ્યે’ હોય ના ભાઈ,
 હોતો ભૂતકાળમાં નહિએ ન એવું પાર્થ ! છે કાંઈ.

અજન્મા ને પુરાતન એ વળી સહુ કાળનો સાથી,
 ન શાશ્વત પ્રાણ મરનારો શરીરનો નાશ કરવાથી. ૨૦
 સદા જે પ્રાણને માને અમર ને નિત્ય અવિનાશી
 હણવે ચા હણે કેને પુરૂષ તે મોક્ષ અભિલાષી? ૨૧
 મનુષ્યો જીર્ણ વસ્ત્રોને તજી અંગે નવા ધારે,
 મૂકી જીવ જીર્ણ કાયાને ધરે નવી દેહ સંસારે. ૨૨
 નહિ શસ્ત્રો શકે છેદી નહિ અગ્નિ શકે જાળી,
 નહિ સુકવે અનીલ જીવને શકે નહિ નીર પડહાળી. ૨૩
 જળે, પત્રજે, સુકાયે કે નહિ છેદી શકે કાંઈ
 અચળ, પરિપૂર્ણ એ આત્મા સનાતન સર્વગત બાઈ! ૨૪
 અતિ અવ્યક્ત આ આત્મા કદી કલ્પાય નહિ તેનો,
 તું જાણી દેહીને એવો ધરે છે શોક આ શેનો? ૨૫
 સદા એ સુક્ષ્મ દેહીતું જનન કે મૃત્યુ તું ધારે,
 છતાં પણ શોક તો એનો ઘટે કૈં-તેય! નહિ તારે. ૨૬
 જનન છે નાશ પણ તેનો મરે તે જન્મ લેનારો,
 અચળ એવી પ્રથા માટે અયોગ્યજ શોક છે તારો. ૨૭
 હતી આદી સમે ભારત! જધી દુનીયા નિરાકારી,
 “થર્ધ સ્થુલ મધ્યમાં” પાછી મરણથી શુન્ય થાનારી,
 પછી તેનો ધનંજય! તું નકામો શોક કાં પાળે?
 કંઈક તો પાર્થ! આત્માને મહા આશ્ચર્યવત ભાળે. ૨૮
 કંઈક આશ્ચર્યવત કહેશે કંઈક તો સાંભળે તેવો,
 સુણે તેવો છતાં કેં તો ન જાણે પ્રાણ છે કેવો? ૨૯
 અમર ને નિત્ય છે આત્મા રહ્યો સગળા શરીર માંહી,
 પછી એ સર્વ પ્રાણીનો ઘટે નહિ શોક પણ કાંઈ. ૩૦
 વળી નિજ ધર્મ દૃષ્ટિએ ન કરવું યુદ્ધથી તારે,
 ન કામો ક્ષત્રીયો કાજે બિજાં કે શ્રેષ્ઠ સંસારે. ૩૧

ઉઘાડા સ્વર્ગ દ્વારો સમ મળે સંગ્રામ દેવેથી,
 મહા ધનસાગ્ય છે તેના બીજું નવ શ્રેષ્ઠ કેં એથી. ૩૨
 થશે ક્ષય સર્વ કિર્તિનો ન જો સંગ્રામ આદરશે,
 તજી તુજ ધર્મને અંતે જરૂર તું પાપમાં પડશે. ૩૩
 મનુષ્યો સર્વ સંસારે ભુંડું બહુ ભાખશે તારું,
 પ્રતિષ્ઠિત લોક પૃથિવીમાં નિધન એથી ગણે પ્યારું. ૩૪
 ગયો સંગ્રામ છોડી તું ગણી વીર હાસ્ય સૌ કરશે,
 અને જ્યાં માન છે તારું તહાં હલકાઈ મેળવશે. ૩૫
 રીપુ તુજ શક્તિની નિંદા જરૂર કરશે ઘણી જ્યારે,
 અને અપશબ્દ સુણવાથી અધિક દુઃખ શાં કહે તારે? ૩૬
 મરીશ તો સ્વર્ગ સાંપડશે જીતીશ આ પૃથ્વીને સાટે,
 અડગ નિશ્ચય કરી ભારત! ઉભો થા યુદ્ધને માટે. ૩૭
 અલાલાલાલ, સુખદુખને ગણી સરખું જીતે, હારે,
 હવે પ્રવૃત્ત થા યુદ્ધે ન એથી પાપ કેં તારે. ૩૮
 તને આ સાંખ્યની બુદ્ધિ કથી કૈાંન્ટેય મેં આજે,
 હવે આ યોગની બુદ્ધિ કહું તુજ શ્રેયને કાજે.
 સુણી નિષ્કામ બુદ્ધિ ને બનીશ જો યુક્ત તું તેથી,
 કરીશ સહુ કર્મ તો બધો તબ્બશે કર્મના એથી. ૩૯
 વળી નિષ્કામ કર્મે તું ધનંજય! કાર્ય આરંભે
 ન લાગે દોષ જો તારા કદાચિત કર્મ એ સ્થભે.
 અને એ કાર્ય આરંભ્યુ ન ક્ષય તેનો લગારે છે,
 પળાયો ધર્મ આ થોડો છતાં લયથી ઉગારે છે. ૪૦
 મનુજની ખડાર બુદ્ધિની કદી નિરખાય પ્રવૃત્તિ,
 અને જો હોય અંતરથી વિકારોથી રહિત વૃત્તિ.
 પરંતુ એક છે તેનું પરંતપ! લક્ષ સંસારે,
 જરૂર સુખ તે બધા આપી જગતના શોકથી તારે.

મળે સંગ્રામ દેવેથી,
 બીજું નવ શ્રેષ્ઠ કેં એથી. ૩૨
 ન જો સંગ્રામ આદરશે,
 જરૂર તું પાપમાં પડશે. ૩૩
 ભુંડું બહુ ભાખશે તારું,
 નિધન એથી ગણે પ્યારું. ૩૪
 ગણી વીર હાસ્ય સૌ કરશે,
 તહાં હલકાઈ મેળવશે. ૩૫
 જરૂર કરશે ઘણી જ્યારે,
 અધિક દુઃખ શાં કહે તારે? ૩૬
 જીતીશ આ પૃથ્વીને સાટે,
 ઉભો થા યુદ્ધને માટે. ૩૭
 ગણી સરખું જીતે, હારે,
 ન એથી પાપ કેં તારે. ૩૮
 કથી કૈાંન્ટેય મેં આજે,
 કહું તુજ શ્રેયને કાજે.
 બનીશ જો યુક્ત તું તેથી,
 તબ્બશે કર્મના એથી. ૩૯
 ધનંજય! કાર્ય આરંભે
 કદાચિત કર્મ એ સ્થભે.
 ન ક્ષય તેનો લગારે છે,
 છતાં લયથી ઉગારે છે. ૪૦
 કદી નિરખાય પ્રવૃત્તિ,
 વિકારોથી રહિત વૃત્તિ.
 પરંતપ! લક્ષ સંસારે,
 જગતના શોકથી તારે.

બતાવી બહાર નિવૃત્તિ હૃદયમાં કામના જેને,
 ઘણાં છે ધ્યેય તે જનના પડે દુખ પાર્થ ! બહુ તેને. ૪૧
 ધનંજય ! વેદના વાદે સદા એ મગ્ન રહેનારા,
 અને સુખલોજવણ કાંઈ ન મેળવવા સમજનારા.
 પરંતપ ! સુખ જે મનુજે હૃદયમાં એમ ધારે છે,
 સુશોભિત પુષ્પ જેવી તે મધુર વાણી ઉચારે છે. ૪૨
 વિષયી, ને સ્વર્ગ ઉત્તમ જે ગણે તે ભોગ ઉર ધરવા,
 જનમ ને કર્મ ફળ આપે ક્રિયા એવી કથે કરવા. ૪૩
 બન્યા છે મુગ્ધ એ વચને ભૂદયા સુખલોજમાં જેઓ,
 અચળ બુદ્ધિ સમાધીમાં કરી શકતા નથી તેઓ. ૪૪
 કથન ત્રણ ગુણ તણું વેદે ત્રિગુણ એ પાર્થ ! દે ટાળી
 તણને દ્વંદ્વ સુખ દુઃખના સદા થા સત્વ ગુણશાળી.
 વળી રક્ષા ઉપાજનને તમે આંગ્રહ બધો ટાળો,
 અને બસ આત્મના જ્ઞાને પરંતપ ! થા પ્રિતિવાળો. ૪૫
 ગમે તેવા જળાશયથી જગતના અર્થ સૌ સરશે,
 પિછાને બ્રહ્મને તેને કથ્યાં ફળ વેદનાં મળશે. ૪૬
 તને અધિકાર છે કર્મે ન ફળ મેળાવવા શક્તિ,
 તણ પરિણામની ઈચ્છા અકર્મે ત્યાગ આરાક્ષિત. ૪૭
 બને સ્થિર યોગમાં, ફળની પિપાસા શાંત થૈ જાયે,
 અસિદ્ધિ સિદ્ધિમાં સમતા બરો તે યોગ કહેવાયે. ૪૮
 કનિષ્ઠજ કર્મ તે જાણો રહિત જે બુદ્ધિ યોગેથી,
 પિપાશુકર્મ દિન જનના શરણ લે બુદ્ધિતું તેથી. ૪૯
 રહે દ્રઢ યોગમાં, યોગી શુભાશુભ કર્મ પરહરતા,
 અને એ યોગ કહેવાયે સુધર્મે હોય ઉત્તમતા. ૫૦
 ધરી નિષ્કામ બુદ્ધિને બધાં ફળ કર્મના તજતા,
 જનન મૃત્યુ વિકારોથી રહિત તે મોક્ષ મેળવતા. ૫૧

સુણ્યા ને યોગ્ય સુણવાને વિષય સઘળા ત્યજી જ્યારે,
 શકીશ મોહ પંકને ત્યાગી ગૃહીશ વૈરાગ્ય ને ત્યારે. ૫૨
 બની શ્રુતીથી ચલીત તારી મતિ તે પાર્થ ! દ્રઢ કરશે,
 થશે સ્થિર તે સમાધિમાં પછી તું યોગ મેળવશે.” ૫૩
અર્જુન:- “પ્રભો ! સ્થિર બુદ્ધિવાળાને હૃદય સમભાવમય જેનાં,
 વચન, વર્તન અને લક્ષણ મને કેશવ ! કહો તેનાં.” ૫૪
શ્રી કૃષ્ણ:- “મનુજ વૈરાગ્યને પામી તજે સંસારની જાળો,
 ધરે આનંદ જીવ માંહી ગણો તે સ્થિર મતિવાળો. ૫૫
 તજે ઉદ્વેગ જે દુખમાં સ્પૃહા સુખની બધી ટાળી,
 મટયો ભય રાગ ગુસ્સો તે સુની છે સ્થિર મતિશાળી. ૫૬
 થતાં પ્રાપ્તી શુભાશુભની રહે છે વૃત્તિ સ્થિર જેની,
 રહિત આશક્તિ સઘળાથી પ્રતિષ્ઠિત બુદ્ધિ છે તેની. ૫૭
 સમેટે કુર્મ નિજ અંગો મનુજ એવું કરી જ્યારે,
 વિષયથી ઇન્દ્રિયો ખેંચે બને છે બુદ્ધિ સ્થિર ત્યારે. ૫૮
 ભૂખ્યા રોગી વિષય છોડે છતાં તેની કરે ભક્તિ,
 પ્રભુના આત્મદર્શનથી તુટે એ પાર્થ આશક્તિ. ૫૯
 ઠરે છે રોકવા ચત્નો શરિરના અંગને જાણી,
 છતાં વિદ્વાન ને બળધી જનારી ઇન્દ્રિયો તાણી. ૬૦
 કરી વશ ઇન્દ્રિયો મુજને પરાયણ જે બને જ્યારે,
 રહે સ્થિર ઇન્દ્રિયો તેની બને છે બુદ્ધિ સ્થિર ત્યારે. ૬૧
 વિષય સ્મરતાંજ આશક્તિ ઉપજતી કામના તેથી,
 નડે ત્યાં વિઘ્ન તો ક્રોધી બને વ્યક્તિ અધિક એથી. ૬૨
 વધે છે મોહ ગુસ્સાથી ભમે મોહ સ્મરણશક્તિ,
 વિનાશજ બુદ્ધિનો થઇને બને છે નષ્ટ તે વ્યક્તિ. ૬૩
 સદા જે આત્મને વશ છે રહિત છે રાગને દેશે,
 જીતી મન તે વિષય સેવી પરમ આનંદને લેશે. ૬૪

ખરો આનંદ અંતરનો મનુજના કષ્ટ દે ટાળી,
ત્વરીત બુદ્ધિ અને તેની ધનંજય ! સ્થિરતા વાળી. ૬૫
ન સ્થિર બુદ્ધિ અચુકતોની ન થાયે ધ્યાન તેનાથી,
અને નવ ધ્યાન વણ શાંતી પછી સુખ હોય ત્યાં કયાંથી. ૬૬
પિપાશુ કોઈ ઇંદ્રિયને કદી મન પાર્થ ! વશ થાયે,
જીતાયે બુદ્ધિ પણ તેથી પવન જયમ નાવ હૈ જાયે. ૬૭
રહે સર્વત્ર રોકેલી વિષયથી ઇંદ્રિયો જેની,
ખરાખર સ્થિર છે બુદ્ધિ બનેલી જાણવી તેની. ૬૮
બધા પ્રાણી તણી રાત્રી છતાં ત્યાં સંયમી જાગે,
અને તેને જગત જાગે સ્થિતિ તે રાત્રીવત લાગે. ૬૯
અચળ હૃદ હોય સાગરને સમાયે ત્યાં બધા પ્રાણી,
ઉઠેલી કામના દીલમાં સમાવે એમ જે જાણી.
ચલિત ચિત થાય ના એથી ખરી ત્યાં શાંતી સાંપડશે,
રહી જ્યાં લોગની ઇચ્છા ન ત્યાં શાંતી કદી જડશે. ૭૦
મૂકી ને કામના ઉરની સ્પૃહા છોડી બધી ફરશે,
તજી મમતા અહંતા તે ખરી શાંતીજ મેળવશે. ૭૧
સ્થિતિ એ પ્રહ્લમય પામ્યો પછી નવ મોહ ત્યાં જામે,
નિધન કાળે દશા એવી હૃદય તે મોક્ષને પામે." ૭૨

અધ્યાય ૩ જે—ક્રમ ૧૭.

અર્જુન:-“તમે જે જ્ઞાન બુદ્ધિને ગણો છો કર્મથી સારી,
મને આ ઘોર સંગ્રામે કરો કાં યુક્ત લયહારી ! ૧
વચન મિશ્રિત વહાં આવાં કર્યું મોહ પામવા જેવું,
મને કહ્યાણુ છે શામાં કથો નિશ્ચય કરી તેવું.” ૨

શ્રી કૃષ્ણ:-“પરમ પદ પામવા માટે જગતમાં પાર્થ ! બેઠા,
પ્રથમ તો જ્ઞાન યોગજ છે સુમારગ જ્ઞાનીનો ધારા.

અને જે યોગી છે તેઓ મન્યા રહે કર્મ યોગથી,
 સુષ્ણુ હો પાર્થ ! નિષ્પાપી ! કહ્યા મેં માર્ગ જે તેથી ૩
 કરે નહિ કર્મ જે પુરૂષો નહિ તે મોક્ષ મેળવશે,
 તજે જ નિત્યના કર્મો ન તેથી મોક્ષ પણ મળશે. ૪
 મનુષ્યો કર્મ આચરતાં નહિ પણવાર પણ અટકે,
 ગુણો મૂળ પ્રકૃતિ ઠેરા પરાણે કર્મમાં પટકે. ૫
 સદા જે ઇન્દ્રિયો ખાળી વિવેચ મનથી રહે જાણી.
 વૃથા આચારવાળો એ મહામૂઢ જાણુ તે પ્રાણી. ૬
 ગણાયે શ્રેષ્ઠ તેનાથી વિષય આશક્તિને ખાળે,
 ધરી કર્મેન્દ્રિયે કાણુ સદા જે કર્મ સંભાળે. ૭
 થયું નિર્માણ ક્ષત્રીયનું કરે તું કર્મ એ સાડું,
 ન કરતા કર્મ કાચાનું ન પેષણુ પાર્થ ! થાનાડું. ૮
 તજી યજ્ઞાર્થના કર્મો પડયા જનમધને આજે,
 મૂકી ફળ વૃત્તિ તું યજ્ઞ ઉભો થા કર્મને કાજે. ૯
 પ્રજા યજ્ઞ સહિત સૃજતાં પ્રજાપતિએ કહ્યું ત્યારે,
 “તમે સહુ મેળવો વૃદ્ધિ કરી આ યજ્ઞ સંસારે.
 મળે જ્યમ કામધેનુથી જાધા ઇચ્છીત ફળો મળજો,
 અને આ યજ્ઞ કરવાથી તમારા કષ્ટ સૈા ટળજો. ૧૦
 ખુશી યજ્ઞ કરી દેવો તમે તેની પ્રિતિ પામો,
 ધરત્પર આમ સંતોષે પરમ કલ્યાણથી જામો. ૧૧
 જાધા ઇચ્છીત ફળો દેશે ખુશી યજ્ઞે જની દેવો,
 ન ફળ તે યજ્ઞમાં અર્પે મનુષ્યો ચોર છે તેઓ.” ૧૨
 જને તે સુક્ત પાપોથી વધેલું યજ્ઞનું જમશે,
 સ્વકાજે પાકે કરનારા ઉઠર નીજ પાપથી ભરશે. ૧૩
 શરીર પ્રાણી તણાં ધાન્યે ઉપજતું અન્ન પર્જન્યે,
 પડે વરસાદ યજ્ઞથી, જરૂર છે કર્મની યજ્ઞ. ૧૪

થયા છે બ્રહ્મથી વેદો અને સહુ કર્મ વેદથી,
 રહ્યા છે બ્રહ્મ સર્વેમાં ગણો યજ્ઞે વરયો તેથી. ૧૫
 જગતનું ચક્ર અઃ ત્યાગી વિષયમાં પાર્થ ! જે ફરતા,
 રહ્યા પાપી જીવન ગાળી વૃથા આયુષ્ય તે ધરતા. ૧૬
 સકલ સતોષ ને તૃપ્તિ પ્રિતિ આત્મા થકી માને,
 નથી કર્તવ્ય પણ કાંઈ મનુષ્યો સર્વ તેવાને. ૧૭
 પુરુષ જે હોય છે તેવા ન તેને કર્મથી બંધો,
 જગતમાં પ્રાણીઓ સાથે ન કાંઈ હોય સંબંધો. ૧૮
 તણ આશક્તિ ફળની તું સદા કર્તવ્યમાં પળશે,
 કનીશ નિષ્કામ કર્મો તો પરમપદ તે તને મળશે. ૧૯
 વળી જનકાદિ સિદ્ધિને શક્યા લઈ કર્મને વાટે,
 તને છે યોગ્ય કર્મોને કરે એ લોક હિત માટે. ૨૦
 સુજન સિદ્ધાંત જે માને કરે છે આચરણ જેવા,
 જગત તેનેજ અનુસરશે પ્રમાણુ બાંધશે તેવા. ૨૧
 કશાંએ ઇષ્ટ કર્તવ્યો નથી ત્રણ લોકમાં મારે,
 અને બાકી ન કેં તો એ કર્મ હું કર્મ સંસારે. ૨૨
 તણ સઘળા પ્રમાદોને ન જો હું કર્મને ધારું,
 જગત સુજનેજ અનુસરશે નિહાળી ને જીવન મારું. ૨૩
 બને લય લોકનો જો હું કદી કર્મો તણ જાઉં,
 સૃજને વર્ણ શંકરતા પ્રજા હણનાર હું થાઉં. ૨૪
 કરે અજ્ઞાની કર્મોને ધરી ઉર જેમ આશક્તિ,
 ઘટે છે કર્મ જનહિતમાં કરે નિર્વેપ જે વ્યક્તિ. ૨૫
 કરે આશક્તિથી કર્મો ન બ્રમ ઉપજાવવો તેમાં,
 કરી નિષ્કામ કર્મોને સુજન જગ પ્રેરતો એમાં. ૨૬
 સકલ પ્રકૃતિના ગુણથી કરાયે કર્મ સંસારે,
 અહંકારી અને મૂઢ તો 'હું કર્તા છું' છતાં ધારે. ૨૭

ગુણો પ્રત્યે ગુણો વર્તે ગણી ગુણ કર્મના જ્ઞાતા,
 પરંતપ પાર્થ ! તે તાણે નથી કર્મો વિષે થાતા. ૨૮
 થતાં ગુણથીજ કર્મોને ‘કર્મ’ હું એમ પરમાણુ,
 ધરે આશક્તિ કર્મો તે ન ગુણ પ્રકૃતિના જાણુ.
 ધનંજય ! મંદ બુદ્ધિને રહ્યું અજ્ઞાન છે જેને,
 કદી પણ જ્ઞાની કર્મથી અલિત કરતો નથી તેને. ૨૯
 થતાં અધ્યાત્મ જ્ઞાને જે બધાં કર્મો મને દઇને,
 કરે સંત્રામ હુબ, આશા અને મમતા રહિત થઇને. ૩૦
 વરતશે નિત્ય શ્રદ્ધાળુ ન આ મત દોષમય માની,
 થનારી કર્મથી મૂક્તિ મનુષ્યો સર્વ તેવાની. ૩૧
 કરી આ પંથમાં શંકા ન ત્યમ જે વર્તશે પ્રાણી,
 ગણો મૂઢ નાશ પામેલાં દુષિત ચિત્ત તેમનાં જાણી. ૩૨
 જગતમાં પ્રકૃતી પેરે બધા જીવ કર્મ આચરતા,
 કરે નિઃશય પછી શું ત્યાં સુજન પણ કર્મ જ્યાં કરતા. ૩૩
 વિષય જે ઇન્દ્રિયો દેરાં સ્વભાવે રાગ ત્યાં એને,
 નડે છે ‘રાગ’ એ સઘળે થવું વશ ના કદી તેને. ૩૪
 પરાયા ધર્મથી ન્યુન હો છતાં નિજ ધર્મ સુખમય છે,
 સ્વધર્મે છે નિધન સાફ જીવત ધર્મે જરૂર ભય છે.” ૩૫
 અર્જુન:-“પુરૂષ પ્રભુજી ! બળદ પેઠે પરાણે યુક્ત જો થઇને,
 સ્વધર્મજીવિણુ કહો શાથી પડે છે પાપમાં જઇને ?” ૩૬
 શ્રી કૃષ્ણ:-“રજોગુણથી મદન ઉપજે, મદનથી ક્રોધ સંસારે,
 કરે પ્રવૃત્ત પાપોમાં અરિ એ બેજ છે ભારે. ૩૭
 મળે દર્પણ, ધુમે અગ્નિ, અને જયમ ગર્ભ આરેથી,
 પુરૂષનું જ્ઞાન સંતાપું ધનંજય ! ‘કામ’ છે તેથી. ૩૮
 સદા જ્ઞાની તણો વૈરી ન થાયે તૃપ્ત વિષયેથી,
 મનુજનાં જ્ઞાન ઢંકાયાં મદન રૂપ અશિ છે તેથી. ૩૯

વળી મન, ઇન્દ્રિયો, બુદ્ધિ વસે એ કામ ત્રણ કામ.
ત્રણેથી જ્ઞાન ઢંકાતું પછી જીવ મોહને પામે. ૪૦
પરંતપ ! સર્વથી પહેલાં નિયમમાં ઇન્દ્રિયો રાખો,
હજી જે જ્ઞાન, અનુભવને પ્રથમ તે શત્રુ હજી નાંખો. ૪૧
શરીરથી શ્રેષ્ઠ ઇન્દ્રિય છે, અને છે શ્રેષ્ઠ મન તેથી,
મનેથી શ્રેષ્ઠ છે બુદ્ધિ, તથા આત્મા રૂડો એથી. ૪૨
ગણી એવુંજ બુદ્ધિથી મને બહુ સ્થિરતા ધારો,
મહા કળે જીતાયે તે મદનરૂપ શત્રુ સંહારો." ૪૩

અધ્યાય ૪ થો—કર્મ બ્રહ્માર્પણ યોગ.

શ્રી કૃષ્ણ:-“નથી લય યોગ આ એવો, પ્રથમ મેં સૂર્યને દીધો,
મનુ, ઇક્ષ્વાકુએ ત્યાંથી કર્મશ એને ગૃહજી કીધો. ૧
યુગોથી પ્રાપ્ત યોગજ આ સકલ સર્વર્થો બાજે,
ઘણા કાળે થયો તેનો વિનાશજ પાર્થ ! આ ટાણે. ૨
પુરાતન યોગ સમજાવ્યો સખા બાણી તને આજે,
કહ્યું ઉત્તમ રહસ્યજ આ તું મારો ભક્ત તે કાજે.” ૩

અર્જુન:-“સુરજનો જન્મ તો પહેલાં, થયો જગમાં તમારાથી,
કયો ત્યાં યોગ આપે એ કહો સમજાય તે શાથી ?” ૪

શ્રી કૃષ્ણ:-“જનમ તારા અને મારા, થયા જગમાં ઘણું ભાઈ !
હું બાણું સર્વ જન્મોને નથી તું બાણુતો કાંઈ. ૫
હું ઇશ્વર સર્વ જડ જીવનો જનન મૃત્યુ નથી મારે,
છતાં હું જન્મું મમ માયા અને પ્રકૃતિ આધારે. ૬
“પ્રવર્તે” ધર્મમાં ગ્લાની અધર્મજ વિસ્તરે જ્યારે,
પરંતપ શ્રેષ્ઠ હે ભારત ! ધર્મ છું દેહ હું ત્યારે.” ૭
“સુજનને તારવા કાજે વિનાશજ રૂઢનો કરવા,
યુગેયુગ દેહ હું લઉં છું જગતમાં ધર્મ આદરવા.” ૮

બધા મારા જનમ કર્મો યથાર્થજ બાણતા જેઓ,
 ખીજો અવતાર નહિ તેને મને પામે જરૂર તેઓ. ૬
 રહ્યા મમ આશ્રયે રીસને તણ લય રાગ અંતરથી,
 મને થઇ શુદ્ધ છે પામ્યા ઘણાં જન જ્ઞાન રૂપ તપથી. ૧૦
 પુજે જન જે રીતે મુજને હું તેને તેમ ભજનારો,
 મનુષ્યો સર્વદા લે છે ધનંજય ! માર્ગ જે મારો. ૧૧
 ચહે જે કર્મની સિદ્ધિ પુજન તે દેવતું કરતા,
 ત્વરાથી કર્મની સિદ્ધિ જગતમાં તેજ મેળવતા. ૧૨
 સૃજ છે ચાર વર્ણો મેં અહીં શુભ કર્મને ધારી,
 હું કર્તા છું છતાં મુજને અકર્તા જાણ્ય અવિકારી. ૧૩
 સ્પૃહા નહિ કર્મના ફળની ન લેપન કર્મનું મારે,
 મને જે એમ જાણે તે ન બાંધે કર્મના ધારે. ૧૪
 કર્યાં કર્મો મુમુક્ષોએ ધનંજય ! પૂર્વજે જેવાં,
 ગણી આ શ્રેષ્ઠ મત મારો તમે કર્મો કરો તેવાં. ૧૫
 શું કર્મોને અકર્મો ત્યાં મુંઝાયા જ્ઞાનીઓ સારા,
 કહીશ એ કર્મ પણ તુજને અશુભથી મુક્ત કરનારા. ૧૬
 શુભાશુભ કર્મના તત્વો સકલ છે જાણવા જેવા,
 ગહન ગતિ કર્મની તેથી અકર્મે તત્વ પણ તેવા. ૧૭
 'અકર્મે કર્મ' ને 'કર્મે મુજને નીરખનારો,'
 મનુજ તે જ્ઞાનીને યોગી અને સહુ કર્મ કરનારો. ૧૮
 રહિત છે કર્મ, સૌ ઇચ્છા અને સંકલ્પથી જેને,
 બળ્યા જ્ઞાનાગ્નિથી કર્મો મુજને 'પડિત' કહે તેને. ૧૯
 તણ આશક્તિ, આશ્રયને સદા સંતોષ જે ધારે,
 કરે જન કર્મ તે તોએ ન કરતો કાંઈ સંસારે. ૨૦
 તને જે સર્વ સંબંધને તણ આશા સુદૃઢ મનથી,
 મુરૂષ તે પાપ નવ પામે ભલે કર્મો કરે તનથી. ૨૧

યદેચ્છાએ મળે તેમાં પરમ સંતોષ જે બાણે,
 અસિદ્ધિ સિદ્ધિ કર્મોની સદા સમભાવ ત્યાં આણે.
 રહિત છે તાઠ તડકાથી નથી ઇર્ષા રહી જેને,
 પુરૂષ તે કર્મ આચરશે છતાં બંધન નથી તેને. ૨૨
 પુરૂષ નિર્લેપ જે જ્ઞાને રહે સ્થિર છોડી આશક્તિ,
 કરે છે કર્મ યજ્ઞ તે રહિત કર્મે બને વ્યક્તિ. ૨૩
 અનળ, વસ્તુ, અને અર્પણ તથા છે બ્રહ્મ યાત્રીક જે,
 અને એ બ્રહ્મ કર્મોથી મળે છે સ્થાન બ્રહ્મજ તે. ૨૪
 ઉપાસે દેવ યજ્ઞને પરંતપ ! યોગીઓ જ્યારે,
 સમર્પે યજ્ઞથી યજ્ઞ બીજા બ્રહ્માગ્નિમાં ત્યારે. ૨૫
 હીએ સંયમ-અનલ માંહી કંઈક જન ઇંદ્રિયો ભાઈ !
 વિષય શબ્દાદિને હોમે કંઈક ઇંદ્રિય અનલ માંહી. ૨૬
 અનલ જે આત્મ સંયમનો પ્રકટતો જ્ઞાનને જોમે,
 કંઈક જન પ્રાણ, ઇંદ્રિયના બધાંએ કર્મ ત્યાં હોમે. ૨૭
 વળી સ્વાધ્યાય, ધન, યોગે, તપેથી યજ્ઞ કેં કરતા,
 અને યતિઓ કંઈક છે તે કઠીન વૃત્તનેય આદરતા. ૨૮
 અપાને, પ્રાણ વાયુનો પરસ્પર હોમ કે પાળે,
 પરાયણ પ્રાણવ્યાયામી ઉભયની તે ગતિ ખાળે. ૨૯
 નિયત ખાનાર પ્રાણોને સમર્પે પ્રાણમાં જેઓ,
 થતો ક્ષય પાપનો તેથી કરે છે કર્મ સૌ તેઓ. ૩૦
 સુધા સમ શેષ યજ્ઞાનું જમે તે બ્રહ્મમાં ભળશે,
 કરે નવ યજ્ઞ તેને આ નજગ તો સ્વર્ગ શું મળશે ? ૩૧
 પ્રકારે યજ્ઞના સઘળા વદાયા બ્રહ્મ મુખડેથી,
 થનારા યજ્ઞ સહુ કર્મે તું બાણી મુક્ત થા તેથી. ૩૨
 સરસ ધનયજ્ઞથી “યજ્ઞ જગતમાં જ્ઞાનના થાએ,”
 ધનંજય ! જ્ઞાનમાં એવા બધાંએ કર્મ રહી જાયે. ૩૩

શીખી લે જ્ઞાન જ્ઞાનીથી નમન, પ્રસો, કરી સેવા,
તને એ જ્ઞાન જ્ઞાનીને શીખવશે તાત્વીકો એવા. ૩૪
નિહાળીશ હું અને તુજમાં બધી વસ્તુ અને પ્રાણી,
ફરી નવ મોહ પામીશ તું પરંતપ ! જ્ઞાન એ જાણી. ૩૫
દેહાપી સર્વ પાપોથી હશે તુજ પાપ જો ભારે,
છતાં આ જ્ઞાન નોકા તે સકલ પાપાધિધી તારે. ૩૬
બને છે ભસ્મ કાળેની પ્રજળતા અગ્નિથી જેવી,
થનારી ભસ્મ કર્મોની જરૂર જ્ઞાનાગ્નિથી તેવી. ૩૭
પવિત્ર જ્ઞાનના જેવું બીજું નવ વિશ્વની સામે,
સમય પર યોગ સાધે તે સ્વયં એ જ્ઞાનને પામે. ૩૮
નિયમમાં ઈંદ્રિયો, શ્રદ્ધા, સુદૃઢતા જ્ઞાનમાં જામી,
પરમ શાંતી મળે તેને પરંતપ ! જ્ઞાન એ પામી. ૩૯
અશ્રદ્ધા ને વળી સંશય તથા અજ્ઞાન છે જેને,
ઉભય લોકો નથી તેના અને સુખ ના મળે તેને. ૪૦
તજ્યા છે યોગથી કર્મો ગયા છે સંશયો જ્ઞાને,
ન બાંધે કર્મ તે જનને રહે જે આત્મ અભિમાને. ૪૧
થયો અજ્ઞાનથી સંશય નિવારી જ્ઞાન અશીએથી,
કરો નિષ્કામ કર્મોને ધનંજય ! યુદ્ધ કર તેથી." ૪૨

અધ્યાય ૫ મો—કર્મ સંન્યાસયોગ.

અર્જુન—“વખાણી ત્યાગ કર્મોને, વખાણો યોગને આજે,
વદો નિશ્ચય કરી બેમાં પ્રસો ! શું શ્રેષ્ઠ મુજ કાજે.” ૧
શ્રીકૃષ્ણ—“પરંતપ ! એ ઉભય રસ્તે જરૂર કલ્યાણ મળનારું,
છતાં સંન્યાસને ત્યાગી કરે તું કર્મોએ સાફ. ૨
નહિ ઇર્ષા અને સ્પૃહા ખરો સંન્યાસ તે ધારી,
સુખેથી બંધનો તણને યુદ્ધ તે મુક્ત ધાનારો. ૩

ન પડિત સાંખ્ય કે યોગે કદીએ ભિન્નતા ભાગે,
 મળે ફળ બેઉના તેને ગમે તે માર્ગને પાળે. ૪
 પમાયે સ્થાન સાંખ્યે જે મળે તે યોગથી ધારે,
 યથાર્થજ તેજ બાણે છે ઉભયને એક ગણનારે. ૫
 ધરે સંન્યાસ, વિષુ યોગે બને તે હુઃખનો ભાગી,
 ગૃહે પદ બ્રહ્મનું જલદી ખરે યોગી અને ત્યાગી. ૬
 જીતેન્દ્રીય શુદ્ધ ને યોગી ગણે સહુ દેહી નિજ જેવા,
 કરે કર્મો છતાં તેમાં નહિ લેપાય જન તેવા. ૭
 સુણે, દેખે, ગૃહે, સ્પર્શે, સુંધે, ચાલે, ઉંઘે, ખાતા,
 વદે કે શ્વાસ લે, ત્યાગે નયન ખુલી બંધ થઈ જતા. ૮
 વિષય એ અંગના તેમાં પ્રવર્તે ઈન્દ્રિયો બાણે,
 નથી હું કાંઈપણ કરતો પુરૂષ તે એમ ઉર આણે. ૯
 સમર્પે બ્રહ્મમાં કર્મો તજી ફળનીજ આશક્તિ,
 કમળવત પાપ કે પુણ્યે નહિ લેપાય તે વ્યક્તિ. ૧૦
 તજી આશક્તિ ઈન્દ્રિયને શરીર, મન, બુદ્ધિને વાટે,
 કરે છે કર્મને યોગી હૃદયની શુદ્ધિને માટે. ૧૧
 તજીને કર્મના ફળને પુરૂષ જે કર્મથી જામે,
 પરમ શાંતી તણું પદ તે નિરંજન બ્રહ્મને પામે. ૧૨
 કરે નહિ કર્મ યા 'કર્મો કરે ફળમાં ધરી ભક્તિ,'
 પરંતપ! કર્મ કરવાથી પડે તે બંધને વ્યક્તિ. ૧૩
 તજી મનથી બધાં કર્મો જીતેન્દ્રીય સર્વ સુખ વરતો,
 વસ્ત્રો નવ દ્વાર મય દેહે ન તે દેહી કશું કરતો. ૧૪
 વળી ફળ, કર્મના યોગે નથી કિરતાર સુજનના,
 સકલ કતૃત્વને કર્મો સ્વભાવેથી નિપજનારા. ૧૫
 ગૃહે જીવ પાપ પુણ્યોને જગત મોહથી ગણે એવું,
 છુટ્યું ત્યાં જ્ઞાન અજ્ઞાને ગૃહે આત્મા ન કે તેવું. ૧૬

મટયું અજ્ઞાન જ્ઞાનેથી ધનંજય ! પ્રાણ સર્વેથી
ધરે અનુરક્તિ, મન, નિષ્કા; મટયા છે જ્ઞાનથી પાપો
વિનયી ને જ્ઞાની પ્રાણાણમાં ધરે સમ દૃષ્ટિ ગજ, ગાયે
જીત્યો સંસાર આ લોકે સમાનજ ને વિમળ પ્રહ્લે
અપ્રિય, પ્રિય વસ્તુ મેળવતાં પુરૂષ પ્રહ્લદ, સ્થિર એવા
બહિર્મુખ જે વિષય તેમાં લીએ જે આત્મઅનુભવને
વિષય સ્પર્શે સુખો ઉપજે રમે જ્ઞાની નહિ તેમાં
મદન ને ક્રોધના વેગો પુરૂષ પણ તેજ કહેવાયે
ધરી આરામ સુખ દીલમાં પુરૂષ તે પ્રહ્લદૃષ્ય યોગી
નિમગ્નજ સર્વના હિતમાં થયું વશ ચિત્ત ઋષિ એવા
મદનને ક્રોધ સહુ ત્યાગી અચળ ચિત્તના બધી સ્થિતિમાં
જમર મધ્યે નયન માંહી અપાને પ્રાણમાં સમતા
મટયા ભય ક્રોધ ને ઇચ્છા સુખી એવા સુમુક્ષુ તે

સુરજ સમ જ્ઞાન જ્યાં વ્યાપે, રૂડો દર્શાવી તે વ્યાપે. ૧૬
મતિ પણ પ્રાણને ઠામે, પુરૂષ તે મોક્ષને પામે. ૧૭
તથા ચંડાળને જ્ઞાને, ધનંજય ! પડિતો જ્ઞાને. ૧૮
રહ્યા સ્થિર સામ્યમાં જેઓ, થયા સ્થિત જાણવા તેઓ. ૧૯
ખુશી ઉદ્વેગ નવ કાંઈ, રહ્યા છે પ્રહ્લમાં ભાઈ. ! ૨૦
ન રાગે લેશ આશક્તિ, ગૃહે છે મોક્ષ તે વ્યક્તિ. ૨૧
જનમ ને નાશવાળા તે, ગણી ભોગો દુખાળા છે. ૨૨
મરણ પહેલાં સહે જેઓ, સુખી ને યોગી પણ તેઓ. ૨૩
સદા જ્ઞાનેથી ભાસે છે, પ્રભુપદમાં નિવાસે છે. ૨૪
સુકર્મી, બહેમ હિણુ જેઓ, ગૃહે છે મોક્ષને તેઓ. ૨૫
યતિ જે પ્રાણને જાણે, વસે તે પ્રહ્લ નિર્વાણે. ૨૬
નજર સ્થિર જે કરી નાંખે, બહિર્મુખ સૌ વિષય રાખે. ૨૭
જીત્યા મન, અંગ, મતિ, વાણી સદાએ મુક્ત થયો જાણી. ૨૮

મહેશ્વર સર્વ લોકોનો તથા તપ યજ્ઞ ગૃહનારો,
હૃદય મુજને જણે સહુનો મુની તે શાંતી વરનારો.' ૨૬

કૃષ્ણ—આત્મ સંયમ યોગ.

શ્રીકૃષ્ણ—“ક્રિયા, અભિ ન જો રાખે, ન જાણો યોગી તે વ્યક્તિ,
ખરો યોગી કરે કર્મો તણ કૃષ્ણનીજ આશક્તિ. ૧
નહિ તે યોગી થઈ શકતો ન જો સંકલ્પ તજનારો,
કથે ‘સંન્યાસ’ જગ જેને પરંતપ ! યોગ તે ધારો. ૨
સુપદ યોગીતણું ગૃહવા જગતમાં કર્મ સાધન છે,
ગૃહે છે જ્ઞાન, શમ, દમથી થયો યોગસ્થ તે જન છે. ૩
મનુષ્યો દેહના વિષયો અને કર્મો ન જોડાતો,
તજે સંકલ્પ સહુ ઉરના પુરૂષ તે યોગી કહેવાતો. ૪
“મનજ છે માનવી કેરું સખાને શત્રુએ તેથી,
કરો ઉદ્ધાર એ મનથી સ્વનાશજ ના કરો એથી.” ૫
જીત્યું મન તે સખા જેવું પુરૂષને પાર્થ ! સંસારે,
જીતાયું હોય ના મન તો ગરજ શત્રુ તણી સારે. ૬
સુખે, દુખ, માન, અપમાને જીતી મન શાંત રહેનારો,
સમાનજ ઉચ્ચતા, થંડી પ્રભુ તેની સમિપ ધારો. ૭
શિલા, માટી, કનક સરખાં જીતેન્દ્રીય, તૃપ્ત જે જ્ઞાને,
કથાયે યોગ આરૂઠ તે અડગ છે આત્મ અભિમાને. ૮
સખા, શત્રુ, ઉદાસીન ને અપાપી, પાપીઓ જેને,
સમાનજ સર્વજન, બંધુ કહું છું શ્રેષ્ઠ હું તેને. ૯
તણ સંગ્રહ અને આશા, નિયમમાં રાખી ચિત, કાયા,
થવું પ્રવૃત્ત યોગીએ ગૃહી એકાંતની છાંયા. ૧૦
પવિત્રજ સ્થાનમાં દર્શો મૂકી મૃગચર્મ સુખકારી,
ખિછાવી તે પરે વચ્ચે પરમ એકાગ્રતા ધારી. ૧૧

ક્રિયા ચિત, અંગની ખાળી
 હૃદયની શુદ્ધિને માટે
 અચળ-સ્થિર દેહ, શિર કરવાં
 ધનંજય ! નાશીકા અગ્રે
 ધરી મન, ચિત્ત મુજ માંહી
 અભય થઇ શાંત મારામાં
 સદા મન રાખતો મુજમાં
 પરમ નિર્વાણની શાંતી
 અતિ ઉંઘતા ન હો નિદ્રા,
 શકે નહિ એ પુરૂષ સાધી
 સમાનજ ખાન પાને જે
 સમાનજ જાગ્રતા, નિદ્રા
 કરી વશ યોગથી ચિતને
 ગણાયે યુક્ત આત્માથી
 કરીને યોગ આત્માનો
 ‘અનિલ નહિ ત્યાં દીપક સ્થિર છે’
 થયું સ્થિર ચિત્ત યોગથી
 હૃદયથી દેખી આત્માને
 નહિ અંગો શકે જાણી
 થઈ સ્થિર ના ચળે યોગી
 સ્થિતિ પામ્યા પછી તેવી
 પડે પરિતાપ તે સમયે
 મળે હુખ ના ગણે તોયે
 મલિનતા ચિત્તથી છાંડી
 ચહે જે યોગ, ‘સંકલ્પે
 ધનંજય ! મન વડે સધળી

મનોનિગ્રહ સદા કરવો,
 મનુષ્યે યોગ આદરવો. ૧૨
 દિશાથી દૃષ્ટિને વારી,
 નજર દ્રઢતા વડે ધારી. ૧૩
 વિષયમાં ના જવું વહીને,
 પરાયણ બેસવું થઈને. ૧૪
 ધરે જે ચિત્તમાં દૃઢતા,
 ખરા તે યોગી મેળવતા. ૧૫
 ઘણું ખાતો, નિરાહારી,
 જગતમાં ‘યોગ’ સુખકારી. ૧૬
 કરે સહુ કર્મ તનં મનનાં,
 હણે હુખ ‘યોગ’ તેજનનાં. ૧૭
 સદા આત્મા વિષે વાળે,
 વિષયની જે સ્પૃહા ખાળે. ૧૮
 સદા દૃઢ ચિત્ત જે થાયે,
 ‘અનિલ નહિ ત્યાં દીપક સ્થિર છે’
 પુરૂષ સ્થિર તેમ કહેવાયે. ૧૯
 સ્વચિંતન સર્વથા ટાળે,
 ખરું સુખ દેહીમાં ભાળે. ૨૦
 પરંતુ બુદ્ધિ પરમાણે,
 અપારજ આત્મ સુખ જાણે. ૨૧
 ખીજા સહુ તુચ્છ સુખ ભાળે,
 અડગ દૃઢતા દીલે રાખે. ૨૨
 સ્થિતિ એ ‘યોગ’ તે સાચો,
 રહી દૃઢ યોગને રાચો. ૨૩
 થતી ઇચ્છાજ પરહરવી,
 નિયમમાં ઇન્દ્રિયો કરવી. ૨૪

વિનયી, ધીર બુદ્ધિથી મનને વિનાશી વસ્તુથી ખાળે,
 ન ચિંતન અન્યત્ર કરતાં હૃદય કિરતારમાં વાળે. ૨૫
 ચલિત, અસ્થિર, વિષય મનથી સ્મરી જે યોગને છોડે,
 કરી મન મુક્ત વિષયેથી સદા નિજ આત્મમાં જોડે. ૨૬
 અતિ મન શાંતતાવાળું રજો ગુણ ના રહ્યો જેને,
 અપાપી-બ્રહ્મરૂપ યોગી મળે છે આત્મ સુખ તેને. ૨૭
 તણને પાપ પુણ્યોને સદા મન આત્મમય કરતો,
 કરીને બ્રહ્મ અનુભવ તે પરમ સુખ સર્વ મેળવતો. ૨૮
 થયો જે યુક્ત યોગે તે ધરે સર્વત્ર સમદૃષ્ટિ,
 સકલમાં દેખતો નિજને અને નિજમાં બધી સૃષ્ટિ. ૨૯
 જગત મુજમાં રહ્યું ભાળે મને સર્વત્ર જોનારો,
 નથી હું સિદ્ધ તેનાથી ન તે મુજથી જુદો ધારો. ૩૦
 મને બ્રહ્માંડ વ્યાપીને પુણ્ય કર્મ પ્રવર્તે છે,
 કરે સહુ કાર્ય તે યોગી છતાં મુજમાંજ વર્તે છે. ૩૧
 સકલ પ્રાણી પદાર્થોને પડે સુખ શોક નિજ જેવા,
 ગણે છે એમ જે યોગી કહ્યા મેં શ્રેષ્ઠજન તેવા." ૩૨

અર્જુન-“સરજતાથી કથયો આપે, પ્રભો! આ યોગ મુજ સાર,
 ચલિત મનને લીધે દૃઢ એ રહે નહિ એમ હું ધારું.” ૩૩

શ્રી કૃષ્ણ-“અગાવે ઇન્દ્રિયો એવું, પ્રબળ દૃઢ મન પ્રમાણું છું,
 અનિલવત તે જીતી લેવું મહાશ્રમ સાધ્ય જાણું છું. ૩૪
 કઠીન મન સાધવું એ છે નહિ સંશય જરાયે છે,
 છતાં વૈરાગ્ય, અજ્યાસે અડગ મન તે જીતાયે છે. ૩૫
 અસાધ્યજ યોગ છે તેને નહિ મન જે શકે મારી,
 જીતી મનનેજ પુરૂષાર્થ શકે છે યોગ ઉર ધારી.” ૩૬

અર્જુન-“ચલિત મનથી, ચળ્યો યોગે, છતાં શ્રદ્ધા દિલે જામે,
 મળે ના પૂર્ણતા યોગે પુરૂષ તે શી દશા પામે ? ૩૭

સ્થિતિ પામ્યા વિના યોગે અતિ મૂઢ પ્રજ્ઞ અભ્યાસે,
 ઉભય જગથી વિમુખ જન તે છુટો થઈ અભવત નાશે ? ૩૮
 પ્રભો ! છેદો કૃપાથી આ થયો સંશય હવે મારે,
 વિકટ એ લેહ હણનારો ન તમ વણ કોઈ સંસારે.” ૩૯

શ્રી કૃષ્ણ:-“મળેના દુર્હાસા તેને કરે જે કાર્ય શુભ જાણી,
 ધનંજય ! આ ઉભય લોકે ન પામે નાશ તે પ્રાણી. ૪૦
 મળે છે પુણ્યવંતાને પરમ સ્થળ તે પુરૂષ લે છે,
 રહી સ્વર્ગે, ધનીક કુળમાં સુજન થઈ તેજ જન્મે છે. ૪૧
 ધીમત્, યોગી તણાં કુળમાં અગર તે દેહ લે ધારી,
 દશા એ પાર્થ ! સંસારે અતી દુર્લભ અને સારી. ૪૨
 હતી પૂર્વાશ્રમે બુદ્ધિ ધનંજય ! તે ફરી પામે,
 અધુરો યોગ છે ત્યાંથી ફરી અભ્યાસમાં જામે. ૪૩
 વળી તે પૂર્વ અભ્યાસે પુનઃ યોગેજ પ્રેરાયે,
 પિપાશુ યોગનો જન તે પરમ પદને તરી જાયે. ૪૪
 ધરી બહુ ચતન, અભ્યાસે નહિ જે પાપમાં બળશે,
 અધિક જન્મે ધરી યોગે થઈ રૂઠ મોક્ષ મેળવશે. ૪૫
 તપસ્વી, કર્મરતઃ, જ્ઞાની, બધાથી શ્રેષ્ઠ છે યોગી,
 બની જા પાર્થ ! તું તેથી ખરેખર યોગ ઉપભોગી. ૪૬
 ધરી મારા વિષે શ્રદ્ધા સદા મુજનેજ ભજનારો,
 બધા યોગી વિષે તેને ધનંજય ! મેં ગણ્યો સારો.” ૪૭

અધ્યાય ૭ મો—જ્ઞાન યોગ.

શ્રી કૃષ્ણ:-“રહી મુજ આશ્રયે મુજને, બાળને યોગ ધારથી,
 તણ સહુ લેહ સમજશ તું મને કેવા પ્રજારથી. ૧
 અને વિજ્ઞાન સહ સમજું કથું હું જ્ઞાન તે લેશે,
 પછી ના જાણવું બાકી તને જગમાં કથું રહેશે. ૨

કરે છે જ્ઞાન સિદ્ધિમાં હઝારે ચત્ર કો પ્રાણી,
 અને તે સિદ્ધિમાંથીએ વિરલ મુજને શકે જાણી. ૩
 ભૂમિ, જળ, ગર્વ, નભ, અગ્નિ, ધી, મન, વાયુ ધનુધારી !
 બધા એ આઠ લેહોની બની છે પ્રકૃતી મારી. ૪
 કનીઠજ પ્રકૃતી આ છે. હવે જે વિશ્વને ધારે,
 સુણો એ પ્રાણુ રૂપ પર છે બીજી સારી સ્થિતિ મારે. ૫
 બધા ભૂત જન્મ છે પામ્યા ઉભય એ પ્રકૃતિમાંથી,
 પિતાએ સર્વ જગનો હું પ્રલય પણ થાય મારાથી. ૬
 હશે કે શ્રેષ્ઠ મારાથી નથી બ્રહ્માડમાં એવું,
 જગત મુજમાં પરાવાયું મણિ સુત્રે રહે તેવું. ૭
 'પ્રણવ' વેદો વિષે હું છું નરે 'પુરૂષત્વ' 'રસ' જળમાં,
 નભે રૂપ 'શબ્દ' છે માફ 'પ્રભા' હું ચંદ્ર રવિસ્થળમાં. ૮
 અનલમાં 'તેજ' 'તપ' ઋષિના ધરામાં 'ગંધ' જે સારી,
 'જીવન' સહુ પ્રાણીમાં છે તે ધનંજય ! પ્રકૃતી મારી. ૯
 સકલ પ્રાણી પદાર્થોનું 'સનાતન તત્વ' હું જાણો,
 ધીમત્ તેજસ્વીની 'શક્તિ' સ્વરૂપ તે માફ પરમાણુ. ૧૦
 રહિત કંદર્પ, રાગેથી રહ્યું બળવંતમાં 'બળ' જે,
 ભુતોના ધર્મ અનુકુળતે 'મદન' રૂપ માફ નિશ્ચળ છે. ૧૧
 ત્રિશુભ્ર ભાવો અને વસ્તુ બધા મુજથી સજાયા છે,
 ન તેમાં હું વસ્યો છું, તે બધા મુજમાં સમાયા છે. ૧૨
 ત્રિશુભ્ર ભાવો પદાર્થો તે જગતને શોહમાં તાણે,
 ન તેથી જન્મ મૃત્યુથી રહિત રૂપ માફ કો જાણે. ૧૩
 કઠીન તરવી પડે મારી જગતને પાર્થ ! આ માયા,
 તરે છે તેજ મુજ ચર્ણે સમર્પે પ્રાણ, મન, કાયા. ૧૪
 કરે હુકમ મુઠ, નીચને હરાયું જ્ઞાન માયાથી,
 ન પામે એ મને પાપી અધમ ભાવો નહારાથી. ૧૫

દુખી, છસામુને જ્ઞાની પદાર્થોમાંજ આશક છે,
 ચતુર્વિધ પુણ્યશાળી એ બધા મારા ઉપાસક છે. ૧૬
 સઠલમાં લક્ષ્મીને જ્ઞાની મને ભજનાર છે સારો,
 હું પ્રિય અત્યંત જ્ઞાનીને અને જ્ઞાની મને પ્યારો. ૧૭
 મનુજ એ શ્રેષ્ઠ છે સર્વે પરંતુ જ્ઞાનનો સ્નેહી,
 મને ઉત્તમ ગણી મુજમાં રહે ફઠ તેજ મમ દેહી. ૧૮
 ઘણું જન્મો પછી જ્ઞાની મને એ પામનારો છે,
 જગત જે વિધ્યુમય જાણે મહાજન તેજ સારો છે. ૧૯
 વિવિધ કૈં કામનાઓથી લજે છે અન્ય જે દેવો.
 બની નિજ પ્રકૃતિ તાણે નિયમ તેવા ગૃહે તેઓ. ૨૦
 ધનંજય ! એ રીતે જોયો ધરી શ્રદ્ધા પુજે જેને,
 અચળ શ્રદ્ધા હું અર્પું છું જરૂર તે દેવ પર તેને. ૨૧
 મનુજ શ્રદ્ધાળુ થઈ પોતે પછી જે દેવ આરાધે,
 કયાં નિર્માણ મેં વિષયો જરૂર તે ત્યાં થકી સાધે. ૨૨
 ચલિત ફળ, નેમતિ ન્યુન છે બધા ફળ સાધનારામાં,
 પુજક દેવોતણા દેવે વસે મુજ લક્ષ્મી મારામાં. ૨૩
 પરમ, ઉત્તમ, અમર, મારો ન જાણે ભાવ જે પ્રાણી,
 મને અવ્યક્તને પ્રકટયો મહા મુઠ એમ લે જાણી. ૨૪
 છવાયા યોગ માયાથી નહિ મુજને જનો દેખે,
 અને તે જન્મ મૃત્યુથી રહિત મુજને નહિ લેખે. ૨૫
 સકળ પ્રાણી પદાર્થો જે ત્રણે કાળે થયા, થાશે,
 હું જાણું સર્વ પણ મુજને ન કોથી પાર્થ ! નિરખાશે. ૨૬
 ઉપજતાં દંદ સુખ દુખના ધનંજય ! દેશ, ઇચ્છાથી,
 અળીને ઇષ્ટ નિશ્ચયમાં પ્રમિત જન થાય તેનાથી. ૨૭
 ધરી ફઠવૃત્ત સહઃ ષોડશી ધનંજય ! જે નિરાળો છે,
 રહિત થૈ પાપથી ભજતો મને તે પુણ્યવાળો છે. ૨૮

પદાર્થોમાંજ આશક છે,
 બધા મારા ઉપાસક છે. ૧૬
 મને ભજનાર છે સારો,
 અને જ્ઞાની મને પ્યારો. ૧૭
 પરંતુ જ્ઞાનનો સ્નેહી,
 રહે ફઠ તેજ મમ દેહી. ૧૮
 મને એ પામનારો છે,
 મહાજન તેજ સારો છે. ૧૯
 લજે છે અન્ય જે દેવો.
 નિયમ તેવા ગૃહે તેઓ. ૨૦
 ધરી શ્રદ્ધા પુજે જેને,
 જરૂર તે દેવ પર તેને. ૨૧
 પછી જે દેવ આરાધે,
 જરૂર તે ત્યાં થકી સાધે. ૨૨
 બધા ફળ સાધનારામાં,
 વસે મુજ લક્ષ્મી મારામાં. ૨૩
 ન જાણે ભાવ જે પ્રાણી,
 મહા મુઠ એમ લે જાણી. ૨૪
 નહિ મુજને જનો દેખે,
 રહિત મુજને નહિ લેખે. ૨૫
 ત્રણે કાળે થયા, થાશે,
 ન કોથી પાર્થ ! નિરખાશે. ૨૬
 ધનંજય ! દેશ, ઇચ્છાથી,
 પ્રમિત જન થાય તેનાથી. ૨૭
 ધનંજય ! જે નિરાળો છે,
 મને તે પુણ્યવાળો છે. ૨૮

જરાને મૃત્યુથી છુટવા સવેળા છાંય મુજ ધારે,
સમજતો બ્રહ્મકર્મો તે તથા અધ્યાત્મ સંસારે. ૨૯
મને 'અધિદેવ' 'અધિભૂત' ને વળી 'અધિયજ્ઞ' ને માણે,
પરોવી ચિત્ત તે મુજમાં મને પામી મને જાણે." ૩૦

અધ્યાય ૮ મો—અક્ષર બ્રહ્મયોગ.

અર્જુન:-“પ્રભો ! અધિદેવ, અધિભૂતને, કહો અધ્યાત્મ તે શાને ?
તથા શું બ્રહ્મ કે'વાયે હૃદય તે માઈં નવ જાણે. ૧
વળી અધિયજ્ઞ- શું દેહે શું તેનો ધર્મ કાયાથી ?
જીત્યું ચિત્ત અંત કાલે તે તમોને જાણતો શાથી ?” ૨

શ્રી કૃષ્ણ:-“અમર જે બ્રહ્મના ભાવો, બધા અધ્યાત્મ દેવો ધારી,
અને તે 'કર્મ' જે કૃત્યો ભુતોત્પાદક, પ્રલયકારી. ૩
ધનંજય ! તે અધીભૂત છે અમર દેહે ન જે કાંઈ,
અધીદેવત કહ્યો દેહી અને અધિયજ્ઞ હું ભાઈ. ૪
નિધન કાળે મનુષ્યો જે કરી માઈં સ્મરણ મરતા,
ન સંશય પાર્થ તે ! સઘળા પરમ રૂપ માઈં મેળવતા. ૫
મનુષ્યો તેમને પામે નિધન કાળે સ્મરે જેને,
જીવનમાં ભાવના તેવી સદા એ હોય છે તેને. ૬
સદાકાળે સ્મરે મુજને દલો થા પાર્થ ! સંશ્રામે,
મુકી મન બુદ્ધિ મારામાં અસંશય તું મને પામે. ૭
નહિ ચિત્ત અન્યમાં જેતું રહે રતઃ યોગ અભ્યાસે,
પરમ દેવી પુરૂષમાં તે મને સ્મરનાર જૈ વાસે. ૮
અનાદિ સુદ્ધમતર શાસક અને સર્વજ્ઞ સ્વી જેવો.
સ્મરે છે જ્ઞાનીઓ સઘળા અકલ્પીત તે પુરૂષ એવો. ૯
બ્રમર મધ્યે રહે ખેંચી સદા જીવ યોગ બક્ષિતથી,
પુરૂષદેવી અચળ મનથી પમાયે તેજ વ્યાકૃતથી. ૧૦

પુનઃ છે પ્રહ્લાચર્યે કે, કહે વેદસ 'અવિનાશી',
 પ્રવેશે છે યતિ જેમાં કથું તે ધર્મ અભ્યાસી. ૧૧
 ધરીને તાળવે જીવને અને મન અંતરે વાળી,
 બની સ્થિર યોગ જે લે છે શરીરના દ્વાર સહુ ખાળી. ૧૨
 પછી, પ્રહ્લાક્ષરી વાણી સ્મરીને 'ઓમ' મરનારો,
 મને અંતે બજે છે તે પરમપદ પ્રાપ્ત કરનારો. ૧૩
 નહિ ચિત્ત અન્યમાં રાખે મન સ્મરવા બને છેલ્લો,
 ધનંજય! યોગી એવાને મને મેળાવવો રહેલો. ૧૪
 પરમ સંસિદ્ધિ પામેલા વસે છે સર્વ મુજધામે,
 ચલિત દુષ્કેશક રૂપ જન્મો ફરી તેઓ નહિ પામે. ૧૫
 સકળ પ્રહ્લાંડના લોકો પુનઃ જન્મો બધા ધારે,
 મને પામ્યા પછી જન્મો ન એવાં કાંઈ સંસારે. ૧૬
 હજારજ યુગતણી રજની દિવસ પ્રહ્લા તણો જાણે,
 મનુષ્યો, સર્વ રીતનાં તે દિવસને રાત્રી પરમાણુ. ૧૭
 ઉપજતી સુક્ષ્મ તત્વેથી બધી વ્યક્તિ દિવસ થાયે,
 અને રજની થતાં પાછો વિલય તેમાંજ થઈ જાયે. ૧૮
 થતાં રજની બધા ભુત આ બની પરવશ વિલય થાયે,
 દિવસ આવે ભૂતો પ્રકટે અનુકંમ એમ સમજાયે. ૧૯
 પરમને સુક્ષ્મથી પર જે સનાતન તત્વ છે ભારે,
 કદાપિ નાશ નહિ તેનો પ્રલય ભુતનો બને ત્યારે. ૨૦
 અમર અવ્યકત તત્ત્વજ એ પરમગતિરૂપ અને સાફ,
 ગૃહી તેને ન જીવ જન્મે પરમ એ ધામમાં સઘળા. ૨૧
 વસ્ત્યા ભૂત દેવી શક્તિથી, અને એ તત્વ ભુત માંહી રહ્યું છે શુદ્ધિ લક્ષિતથી. ૨૨
 વિદેહી, યોગી નવ જન્મે મરેલા જન્મ લે જ્યારે, તને કહેવું ઘટે મારે. ૨૩
 હવે તે કાળને માટે

છ માસો ઉત્તરાયણના, અનળ, દિન, અગ્નિને તેજે,
તજે તન પ્રદ્ધવિદ જન તે ગૃહે પદ પ્રદ્ધનું રહેજે. ૨૪
નથા, ધુમ, કૃષ્ણ પક્ષોને, છ માસો દક્ષિણાયનના,
તજે તન ચંદ્ર જગ માંહી થવાના જન્મ તે જનના. ૨૫
જગે 'શુકલા' અને 'કૃષ્ણા' ગતિ બે પાર્થ ! ફેરવાયે,
પ્રથમ ગતિ મે નહિ જન્મો બીજીથી જન્મ બહુ થાયે. ૨૬
ગતિ બાણે યથાર્થજ આ નમોહે યોગી જે વ્યક્તિ,
સદા માટે ઉરે ભરીલે ધનંજય ! યોગ અનુરક્તિ. ૨૭
તપે, યજ્ઞ અને વેદે તથા છે પુણ્ય જે દાને,
અને તે પુણ્યનું ફળ તે તરાયે પાર્થ ! આ જ્ઞાને.
ધનંજય ! જ્ઞાન આ સઘળું અહા ! જે યોગીમાં જામે,
સનાતન-વિશ્વ મુળભુત જે પરમ મહાધામ તે પામે." ૨૮

અધ્યાય ૯ મો—રાજવિદ્યા રાજ ગુહ્ય યોગ.

શ્રીકૃષ્ણઃ—"કથું એ મે ગતિ કાજે હૃદય તુજ શુદ્ધ તે સાઈ,
મહા શુદ્ધ જ્ઞાન દઈ તેનું અશુભથી મુક્ત કરનાઈ. ૧
પુનીત, પ્રત્યક્ષ ને ઉત્તમ અમર, અતિશુભ, પ્રિય માઈ,
અને એ જ્ઞાન સુખદાઈ સકલ વિદ્યાથકી સાઈ. ૨
પરં તપ ! જ્ઞાન રૂપ ધર્મે પુરૂષ શ્રદ્ધા નહિ ધારે,
મને નહિ પામતા પાછા જનમતા તેજ સંસારે. ૩
રહી અવ્યક્ત આ સૃષ્ટિ કરી છે વ્યક્ત મેં ભાઈ !,
ભુતો મુજમાં સમાયા છે સમાયો હું નથી ક્યાંહી. ૪
વળી નથી એ ભુતો મુજમાં તુંજે મહા યોગ એ મારો,
પિતા ભુતનો છતાં મુજને નમાત્રજ તે વિષે ધારો. ૫
મહા, સર્વત્ર ફરનારો અનિલ છે ભવ્ય આકાશે,
ધનંજય ! તે પ્રકારેથી ભુતો મુજમાં બધા વાસે. ૬

યતાં ક્ષય કલ્પના સઘળા
 ફરીથી કલ્પ પ્રારભી
 રહી મુજ પ્રકૃતિ તાબે
 પરમે સમુદાય આ ભુતને
 ઉદાસીન થઈ કઈં કમી
 મને બંધન કરી શકવા
 પરતપા પ્રકૃતિ મારી
 જમે એ હંતુથી જગને
 ભુતેશ્વર હું છતાં પર છું
 વરથી હું દેહમાં તેની
 વૃથા છે જ્ઞાનને આશા
 અમુશી પ્રકૃતિ તાબે
 ગૃહીને પ્રકૃતિ દેવી
 ભુતોના આદી રૂપ મુજને
 સતત કિર્તન, અડગ વૃત્તને
 સમર્પિ ચિત્ત મુજ માંહી
 અલૌકિકાભાવથી, જ્ઞાને
 પુજે છે વિશ્વ રૂપ મારું
 સ્વધા, આપધ, કૃતુ, અગ્ની,
 ધનંજય ! હુંજ સંસારે
 જગતને હું પિતા માતા
 ત્રિવેદો, 'ઓમ' તે હું છું
 તથા જગની ગતિ, પાળક,
 સુહૃદ, અવ્યય, બીને આશ્રય,
 અસત્ સત્ મૃત્યુને અમૃત
 રવિરૂપથી તપી જળને

ભૂતો મુજમાં વિરામે છે,
 હુંથી તે જન્મ પામે છે. ૭
 ક્ષેપા આશ્રય ગૃહે મારો,
 નિરંતર હુંજ સુજનારો. ૮
 ન રાખું દૈશ આશક્તિ,
 નથી એ કમમાં શક્તિ. ૯
 ચરાચર વિશ્વ સંરબડે,
 વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ ભાવે. ૧૦
 નથી કેં બહી એ શક્તા,
 અવજ્ઞા તે થકી કરતા. ૧૧
 વૃથા છે કમ તે જનનાં,
 રહ્યા જનને દુષિત મનનાં. ૧૨
 સુજન સઘળાં મને સ્મરતા,
 અમરગણીનેજ અનુસરતા. ૧૩
 મનો નિગ્રહ સદા સાધે,
 મને તે વંદી આરાધે. ૧૪
 અને કંઈ દ્રેત લાવેથી,
 બીજા પણ કેં પ્રારથી. ૧૫
 હવન, ધૂત સર્વ તે પણ હું,
 ખરેખર મંત્ર પોતે છું. ૧૬
 પિતામહ શ્રેષ્ઠ હું કર્તા,
 ધનંજય ! હુંજ છું ભત્રી. ૧૭
 પ્રભુ, સાક્ષી નિધાનજ હું,
 પ્રલય ઉત્પત્તિ સ્થાનજ હું. ૧૮
 સલિલ આકર્ષનારો હું,
 પુનઃ વર્ષાવનારો હું. ૧૯

પીએ સોમાર્ક વેદજ્ઞે રહિત જે સર્વ પાપથી,
 પુજે છે ચક્ષથી મુજને શકે લઈ સર્ગને જેથી.
 પુનીત જન ઈંદ્ર દોડે તે સરસ સુર ભોગ મેળવતા,
 ફરી જન્મે જગતમાંહી કરેલા પુન્ય સહુ ટળતા. ૨૦
 સકામજ કર્મ રૂપ ધર્મો કથા ત્રણ વેદના પાળે,
 પડે જન કામના વાળા જનમને મૃત્યુ જંજળે. ૨૧
 ઉપાસે જે મને યોગી સદા મુજને અતિ સ્મરતો,
 હું તેના યોગ-ક્ષેત્રોનું રહું નિત્યે વહન કરતો. ૨૨
 પુજે જે અન્ય દેવોને પરમ શ્રદ્ધા અને ધ્યાને,
 રદ્યા તે સૌ પુણ્ય મુજને પરાક્ષજ પાર્થ ! અજ્ઞાને. ૨૩
 પ્રભુ, હું યજ્ઞનો ભોક્તા જગત મુજમાં વિરામ છે,
 મને નહિ તત્વથી જાણે ફરી તે જન્મ પામે છે. ૨૪
 ભુતો, પિતૃ અને દેવો તથા મારી પુજા કરતા,
 પુજે જન ઈંદ્ર કહી જેને મનુજ તે ધ્યેય મેળવતા. ૨૫
 કુસુમ, ફળ, પત્ર, જળ મુજને સમર્પે પૂર્ણ ભક્તિથી,
 ધનંજય ! હું સ્વિકારું તે દીએ નિજ ચતન, શક્તિથી. ૨૬
 તું; કર્મો, ભોગ, જે હોમે મને દે અર્પી તે માટે,
 તથા તપ, દાન પણ સઘળા કરે જે ધર્મની વાટે. ૨૭
 શુભાશુભ કર્મ બંધનથી ટળી મુજને તું મેળવશે,
 થઈ રતાઃ યોગ સંન્યાસે વિષયથી તું સદા ટળશે. ૨૮
 સમાનજ સર્વમાં હું છું પ્રિયાપ્રિય નામ ને કાંઈ,
 વધારે ભક્ત મુજમાંહી અધીક હું ભક્તમાં ભાઈ ! ૨૯
 દુરાચારી પુરૂષ પણ જે મને નિષ્કાથી ભજનારો,
 અડગ તે નિશ્ચયી જનને રૂડો સાધુ સદા ધારો. ૩૦
 બને તે શીઘ્ર સદ્ગામી અને પામે સદા શાંતિ,
 ખરો તે ભક્તજન મારો ન પામે નાશ કે આંતી. ૩૧

શ્રીઓ, વૈશ્યો, અને શુદ્રો, પડયા નિથ યોનીમાં પાપે,
છતાં મુજ છાંય તે જનને પરમપદ મોક્ષને આપે. ૩૨
કથું શું ભક્ત, બ્રાહ્મણને પછી રાજર્ષિઓ કાજે,
ચલિત દુખ લોક આ પામી હવે ભજ તું મને આજે. ૩૩
પુજન, વંદન અને ભક્તિ તથા મન દે મને ખંતે,
પરાયણ પાર્થ ! થઈ મુજમાં મને તું પામશે અંતે.” ૩૪

અધ્યાય ૧૦ મો—વિભૂતિ યોગ.

શ્રી કૃષ્ણ:-“ફરી સુણુ શ્રેષ્ઠ મમવાણી ધરી તુજ શ્રેય અલિલાષા,
અતિ પ્રિય તું મને તેથી મને તુજ મોક્ષની આશા. ૧
પ્રભા મુજ ભાળવા રૂપિ કે ન ચાલે કાંઈ સુરગણનું,
હું દેવો ને મહર્ષિનું ધનંજય ! આદી કારણ છું. ૨
અજન્મા ને અનાદિ હું મહેશ્વર રૂપ મને જાણે,
ટળે પાપો સકળ તેના ન તેને મોહ પણ તાણે. ૩
ક્ષમા, નિર્મોહ, સુખદુખને અભય, ભય, બુદ્ધિ, ઉત્તિ,
સ્થિતિ, શમ, જ્ઞાન, દમ, સઘનું તથા ચત્યાદિ જે વૃત્તિ. ૪
અહિંસા, દાન, તપ, સમતા, ઉપજતાં ભાવ ઉર જેથી,
ચશાયશ, તુષ્ટતા જનમાં થતી મારા સ્વભાવેથી. ૫
મહર્ષિ, સાત મનુ સઘળા કુમારો ચાર સનકાદિ,
થયા મમભાવથી જેથી થઈ જગની પ્રજા આદિ. ૬
વિભુતિ યોગ એ મારો યથાર્થજ જે સમજનારો,
ખૂને છે યુક્ત મારામાં નહિ સંશય જરા ધારો. ૭
સકલ ઉત્પત્તિ મુજથી ને હુંથી છે વિશ્વપ્રવૃત્તિ,
ધીમાનો યુક્ત થઈ મુજમાં સદા મારી કરે ભક્તિ. ૮
દઈ મન, પ્રાણ મારામાં પરસ્પર બોધ મુજ દે છે,
કથન માંડું કરી તુષ્ટિ અને આનંદ તે લે છે. ૯

મને, જે યુક્ત થઈ મુજથી પ્રિતિ રાખી સદા સ્મરતા,
હું હઉં છું યોગબુદ્ધિનો મને તે તેથી મેળવતા. ૧૦
રહ્યા દેહી રૂપે હું જે પુરૂષના જ્ઞાનને સારું,
ઉઝળી જ્ઞાન રૂપ તેનું સકળ અજ્ઞાન સંહારું". ૧૧

અર્જુન:-“અજન્મા, નિત્ય ને દૈવી તમે પ્રજ્ઞાંડ સ્થાપક છો,
પરમ સ્થળ ને પુરૂષ આદિ તમે પ્રજ્ઞાંડ આપક છો. ૧૨
અસિત, નારદ અને દેવલ તથા મુનીવ્યાસ પણ જેવું,
કથે છે આપને જેવા કથ્યું આજે તમે તેવું. ૧૩
ન જાણે દેવ કે દૈત્યો પ્રકટ રૂપ નાથ ! આ તારું,
કથો છો આપ જે વચનો મધા હું સત્ય તે ધારું. ૧૪
ભુતોત્પાદક ! નરાધીપ હે ! જગાધિશ ! દેવના સ્વામી !
તમે તમને શકો જાણી બીજે જાણે ન મુખધારી ! ૧૫
તમે દૈવી વિભુતીથી રહ્યા છો જગતમાં વ્યાપી,
કથન તેનું બધું કરવા સમર્થજ આપ નિબાપી. ૧૬
કહો કેવી રીતે ધ્યાને તમોને જાણીને સ્મરવું,
તમારું શા પ્રકારેથી સ્તવન મારે સદા કરવું. ૧૭
તમારો યોગ વિભુતિનો કહો તમ વાક્ય-ધારાથી,
ન પામું તૃપ્તી હું વચનો સુણું તો એ તમારાથી.” ૧૮

શ્રીકૃષ્ણ:-“વિભુતી દિવ્ય જે મારી કથું અતિશય વધારે છે,
નથી મારી પ્રભુતાનો કશો છેડો લગારે છે. ૧૯
ભુતોના અંતને આદી તથા અંતેજ હું પોતે,
અને ભુતના હૃદય માંહી વસ્યો છું પ્રાણ રૂપજ્યોતે. ૨૦
હું આદિત્યો વિષે ‘વિષ્ણુ’ ‘રવિ’ સહુ જ્યોતિમાં ભાઈ !
મરૂતોમાં ‘મરીચી’ હું ‘શશી’ નક્ષત્ર સૌ માંહી. ૨૧
સ્વરૂપ મુજ ‘ઇંદ્ર’ દેવોમાં ભુતોમાં ‘દિવ્યચેતન’ હું,
વસ્યો છું ‘સામ’ વેદે હું અને ઇંદ્રિય વિષે ‘મન’ હું. ૨૨

'કુબેર' જ ચક્ષુ ને દૈત્યે
 વસુમાં 'અગ્નિ' તે હું છું
 'બૃહસ્પતિ' હું પુરોહિતમાં
 અને સેનાની સર્વેમાં
 તથા 'જપ ચક્ષુ' હું ચક્ષુ
 'ભયુ' છું હું મહર્ષિમાં
 બધા દેવર્ષિમાં 'નારદ'
 ગર્ભેયે 'ચિત્રરથ' સિદ્ધે
 હું અથે છું 'ઉચ્ચૈશ્રેવા'
 ગજે છું હું જ 'ઔરાવત'
 વળી હું 'વજ્ર' હથિયારે
 છું ગાયે 'કામધેનુ'ને
 હું નાગે 'શેષ' 'જળચરનો
 હું પિત્રે 'અર્યમા' બાણે
 પશુમાં 'કેસરી' હું ને
 અને હું 'કાળ' છું પોતે
 પ્રવાહે 'બહુવી', મત્સ્યે
 'અનીલ' તે હું જ છું પોતે
 સકળ અધ્યાત્મમાં માઝું
 સ્થિતિ, ઉત્પત્તિ, લય ત્રણનો
 સમાસે 'દ્વંદ્વ' રૂપ માઝું
 હું છું સર્વત્ર સુખનાળો
 ક્ષમા, ને ધૈર્ય, સુંદરતા
 પ્રલય કર મૃત્યુ, બાવીમાં
 સહુ છંદે હું 'ગાયત્રી'
 રૂતુમાં હું 'વસંત' જ છું

હું 'શંકર' સર્વ રૂદ્રોમાં,
 અને 'મૈત્ર' ગિરિઓમાં. ૨૩
 સરોવરમાંહી 'સાગર' છું,
 ધનંજય! 'સ્કંધ' તે નર હું. ૨૪
 'કિમાલય' જડ નિશાનીમાં,
 અને 'ઔમ' કાર વાણીમાં. ૨૫
 તરૂમાં 'પિંપળો' બાણે,
 'કપિલ' મુજનેજ પરમાણુ. ૨૬
 નરોમાં 'નૃપ' મને ધારો,
 જનમ સાગરથકી મારો. ૨૭
 'પ્રજનકંઠર્પ' હું કામે,
 હું સર્પે 'વાસુકી' નામે. ૨૮
 'વરૂણ' હું જ શ્રેયકર બાઈ!
 અને 'યમ' સંયમી માંહી. ૨૯
 'ગરૂડ' પક્ષી બધાઓમાં!
 તથા 'પ્રહલાદ' દૈત્યોમાં, ૩૦
 'મગર', હું 'રામ' અશ્વીધરમાં.
 સકળ વસ્તુ પુનીતકરમાં. ૩૧
 સ્વરૂપ 'વિદ્વાનની વાણી.'
 સ્વભાવજ લ્યો મને બાણી, ૩૨
 'અ' કારજ અક્ષરો માંહી.
 અમર પણ 'કાળ' હું બાઈ! ૩૩
 ધી, કિર્તિ, ને સ્મરણ શક્તિ,
 અનારાની, હું ઉત્પત્તિ. ૩૪
 હું મંત્રે છું 'બૃહસ્પતે',
 હું મહિને 'માઝંશિર' કામે. ૩૫

કવિમાં 'શુક' હું ચોતે તથા છું 'પાર્થ' પાંડવમાં,
 સુનીમાં 'વ્યાસ' રૂપ મારું અને છું 'કૃષ્ણ' યાદવમાં. ૩૬
 'પ્રભા' હું તેજવાનોની જુગારો સર્વમાં 'દ્યુત' હું,
 હું જય, ઉદયમ હું, ને નરમાં વસ્યુતે 'સત્વ' અચ્યુત હું. ૩૭
 જીતેન્દ્રિયમાં 'નીતિ' હું છું અને જે 'જ્ઞાન' જ્ઞાનીમાં,
 હું 'શિક્ષા' સર્વ શાસકમાં, અને છું 'મૌન્ય' વાણીમાં. ૩૮
 સકલ જીવનું 'પરમબીજ' હું વળી ચૈતન્ય, જડ કાંઈ,
 રહ્યું 'અસ્તિત્વ' જે ત્યાં તે સ્વરૂપ મુજ એજ છે ભાઈ! ૩૯
 ન છેડો આ વિભુતિનો અધીક નહિ હું કંઈ એથી,
 જરૂર પુરતું કંઈ તુજને તને ઉપયોગનું તેથી. ૪૦
 વળી ઐશ્વર્ય, સુંદરતા તથા બળ, તેજમય જેઓ,
 બધા મુજ અંશથી જન્મ્યા ગણો રૂપ મારું છે તેઓ. ૪૧
 અધીક સહુ વસ્તુઓ આવી તું જાણે લાભ થું તેથી ! ?
 જગત ધારી રહેલો હું બધું મુજ એક અંશથી." ૪૨

અધ્યાય ૧૧ મો—વિશ્વરૂપદર્શનયોગ.

અર્જુન:-“પરમ અધ્યાત્મજ્ઞાનેથી ભરી વચનો કહ્યા આપે,
 તૂટ્યો છે મોહ મમ તેથી થયો હું મુક્ત સંતાપે. ૧
 જીવો સહુની તમારાથી સુણી મેં નાશ, ઉત્પત્તિ,
 તમારી સાંભળી સઘળી અમરતા ને મહદ શક્તિ. ૨
 તમારી દિવ્ય કાયાનું પ્રભો ! વર્ણન કર્યું જેવું,
 હૃદયથી ભાળવા ઇચ્છું સ્વરૂપ હું આપનું તેવું. ૩
 નિહાળી જો શકું તમને અને મારા મટે પાપો,
 અમર તમ દેહનું મુજને જરૂર દર્શન હવે આપો.” ૪

શ્રીકૃષ્ણ:-“જુદા દેવી પ્રકારોને અનંતજ આકૃતિવાળો,
 હજારો આ રૂપો મારા મુખેથી પાર્થ ! તે ભાળો. ૫

મક્ષત, વસુ, રુદ્ર, આદિત્યો
તથા આશ્વિર્યં આ સધળાં
જગત એકત્ર છે સધળું
તથા જે અન્ય ઇચ્છે તે
જુએ એશ્વર્યં યોગોનું
ન એ રૂપ દેખવા શક્તિ
સંજય—“કહો એવાં વચન કૃષ્ણે
નિહાળી પાર્થ ! એ રૂપને
મહા અદ્ભુત સ્વરૂપ, અતિશે
ઉગામ્યા આયુષો કરમાં
સભવા વસો અને માળા
અપારજ તેજ, અતિ ચંદન
હઝારો સૂર્ય આકાશે
પરમ એ તેજથી ત્યારે
વિભક્તજ દેહ છે જેની
પ્રભુના એક ભાગે છે
રૂપાટાં છે ઉભા ઉરના
નમી બે હાથ જોડીને
“ચળાચળ ભુત સમુહ સર્પો
કમળના આસને પ્રદ્વા
ન આદી, મધ્ય પશુ પેખું
સ્વરૂપ નહિ અંત, બહુ બાહુ
અનળ ને સૂર્યસમ કાંતી
પ્રકાશીત સર્વ બાજુથી
નિધાનજ વિશ્વના અવ્યય
અનાદી ધર્મ ગોપ્તા ને

અસંખ્યજ અશ્વિની દેખો,
પરમ આનંદથી પેખો. ૬
નિહાળો પાર્થ ! મમ દેહે,
ખુશીથી જો સદા રનેહે. ૭
નયન દેવી દઉં તેથી,
તને આ હુદ્ર આંખેથી.” ૮
પછી દેખાડી નિજ કાયા,
હૃદયમાં ખૂબ ગભરાયા. ૯
નયન, મુખને અલંકારો,
પ્રમળ તેજસ્વી તે ધારો. ૧૦
પરમ આશ્ચર્ય, ભરપુરને,
ઘણું મુખ દિવ્ય એ ઉરને. ૧૧
કદી સાથેજ પ્રકટાવે,
પ્રભા પ્રભુની મળી આવે. ૧૨
અને જે દેવના સ્વામી,
જગત એજોયું શીરનામી. ૧૩
પછી વિસ્મિત બની ભારે.
વચન અર્જુન વદો ત્યારે.” ૧૪
સ્વરૂપ દેવો રૂપિવાળું,
નિયંતા સર્વાના ભાળું. ૧૫
નથી છેડો હવે જેને,
ઉદર, ભુજ, નેત્ર, બહુ તેને. ૧૬
મુકુટ ચક્રો ગદાધારી,
નયન નીરખી રહે હારી. ૧૭
અમર, શાશ્વત, પરમ ભાસે,
સ્વરૂપ તમ યોગ અભ્યાસે. ૧૮

રહિત મધ્યાંત આદીથી
તપે જગ સૂર્ય શશી નેત્રે
તમે છો અંતરીક્ષે ને
ત્રિલોકો કંપતા રૂપ એ
પ્રવેશે આપમાં દેવો
મહર્ષિ, સિદ્ધ 'જય થાઓ'
મરૂત, વસુ, રૂદ્ર, આદિત્યો
રવિતન, વિશ્વ દેવોને
બુદ્ધિ વિસ્મિત બની સિદ્ધો
ઉદર સહુ પાપ ને દંતો
પ્રલો ! નભરૂપર્ષી આ કાયા
ધીરજ, શાંતી મટે ભયથી
પ્રલય-અગ્નિ સમા મુખમાં
હું કયાં છું તે નહિ જાણું
બધા નૃપ, કર્ણ, કૌરવને
મહાવીર, ભિષ્મ, દ્રોણાદિ
ભયાનક દાદમય મુખમાં
પડ્યા જે દંતમાં તેના
નદી, જળ સાગરો પ્રત્યે
તમારા પ્રજ્વલિત મુખમાં
દીપકમાં વેગથી પડતા
જગત પણ આપના મુખમાં
જગત સહુ મેરથી ભક્ષી
ઉજળી ઉગ્ર કાંતીથી
મુશધિક ! હું નમું તમને
કૃપા કરીને કહો મુજને

અનંતજ બાહુબળવાળા,
મુખે છે અગ્નિની જ્વાળા. ૧૯
દિશા સહુ સ્વર્ગ સદિમાં,
નિહાળી અદ્વય દષ્ટિમાં. ૨૦
સ્તુતી ભયથસ્ત થૈ કરતા,
વહી તમને સદા સ્મરતા. ૨૧
અમુર ને સિદ્ધ, યક્ષાદિ,
બધાએ સાધકો આદી. ૨૨
અતિ મુખ નેત્રભુજ ધારી,
વ્યથા કર દેહ ભયકારી. ૨૩
પ્રકાશીત ચક્ષુ મુખવાળી,
શકું તે દેહ કચમ ભાળી ! ૨૪
દીસે છે દાઢ ભયકારી,
કૃપા કર કૃષ્ણ ! ગિરિધારી. ૨૫
સુભટ મમ ચુદ્ધ વેશે છે,
તમારામાં પ્રવેશે છે. ૨૬
ત્વરાથી તે ધસી જાયે,
શરીર સૌ ચુર્ણ નિરખાયે. ૨૭
વહે છે ને સદા વહેશે,
મહાવીર વિશ્વના પેશે. ૨૮
પતંગો નાશને સારે,
પડે નિજ હાસને ફાટે. ૨૯
પ્રખર મુખથી પ્રજાળો છો,
સકળ સંસાર, જાળો છો. ૩૦
સ્વરૂપ તમ ઉગ્ર નિષ્પાપી !
તમે છો કોણ જગ વ્યાપી ?

જગતના આદી રૂપ દેવી તમે છો કૌણ એ વ્યક્તિ,
 નથી હું જાણતો કેશવ ! તમારી દિવ્ય પ્રવૃત્તિ.” ૩૧
 શ્રીકૃષ્ણ:-“અતિશે વૃદ્ધિ પામેલો પ્રભુ હું ‘કાળ’ ક્ષયકારી,
 પ્રજાને લક્ષવા કાળે અહીં પ્રવૃત્તિ છે મારી. ૩૨
 ન લડશે તોય તું સધળું રિપુતું સૈન્ય મરવાનું,
 ભુમિ, સમૃદ્ધિને કાળે ઘટે યુદ્ધે વિચરવાનું.
 પરંતપ ! પ્રાપ્ત યશ કરવા તું યુદ્ધે એક ચિત્તજ થા,
 રિપુ તુજ મેં હણેલાં છે છતાંએ તું નિમિત્તજ થા. ૩૩
 જયંદ્રથ, કર્ણ, ભિષ્માદિ અને યુદ્ધાર્થી છે જેઓ,
 વિજય તારોજ છે અંતે, હણ્યા છે સર્વ મેં તેઓ.” ૩૪

સંજય:-“અતિશે પાર્થ ભય પામ્યો, વચન કેશવ તણું જાણી.
 પ્રણામો કૃષ્ણને કરીને બીકે ગદ્ ગદ્ વદા વાણી.” ૩૫
 “જગત તમ કિર્તિથી હર્ષે પુજે તમને પ્રિતિ પાસે,
 નમે સિદ્ધો, દિશાઓમાં જાસુર ભય પામીને નામે. ૩૬
 અસત્ સત્ સર્વથી પર છો તમે પરબ્રહ્મ મહાસ્વામી !
 તમે આદિ વિદ્યાતાના નમે જગ યોગ્ય શિરનામી. ૩૭
 તમે છો વંદ્ય ને વેતા પરમજગના નિધાનજ હો,
 કર્યું જગવ્યાપ્ત હો સ્વામી ! તમે મહા દિવ્યસ્થાનજ હો. ૩૮
 અનાદિ દેવ હો ! આદિ તમે પ્રાચિન પુરૂષજન છો,
 પ્રભાપતિ ને પિતામહના પિતા બહુવાર વંદન હો. ૩૯
 વરુણ, શશી, અગ્નિ ને વાયુ અતિભળ વિર્ય હું દેખું,
 તમે છો સર્વ રૂપ સ્વામી ! સમાનજ સર્વમાં પેખું. ૪૦
 નમું પૃથ્વી, સુખે તમને ન મહિમા આપનો જાણી,
 સખા ગણિ ‘કૃષ્ણ’ ‘ચાદવ’ એ પ્રભાદે હું વદો વાણી. ૪૧
 ક્ષુધા, એકાંત, શૈયાસન વિહારે કે પ્રકટ સ્થળમાં,
 અનાદર મેં કીધો તેની ક્ષમા ચહું નાથ ! આપણમાં. ૪૨

ચરાચર લોકના સૃષ્ટા શુર, પ્રિય, પુજ્ય ને સાથી,
 ન તમ જેવો ત્રિલોકે તો તમારાથી આધક ક્યાંથી ? ૪૩
 અસાધારણ પ્રભાવાળા પ્રભુને દેહ આ ઢાળી,
 'હયા કરજો' કહી વંદુ પુજાને યોગ્ય વનમાળી.
 પરસ્પર મિત્ર, તતુ તાતે, પ્રિયા પતિથી હયા સાધે,
 હયા તેવી રીતે કરજો તમે મમ સર્વ અપરાધે. ૪૪
 ન પૂર્વે જોયું એવા આ સ્વરૂપથી હર્ષ બહુ આવ્યો,
 થયું મન વ્યગ્ર બહુ ભયથી અસલરૂપ પાછું દર્શાવો. ૪૫
 જગતના વાસ રૂપ ઇશ્વર ફરી થઈ 'કૃષ્ણજી' આવો,
 સુકુટ ચક્રો ગદાધારી ચતુર્ભુજ આપ થો જાઓ. ૪૬
 હઝારો બાહુવાળા હે સ્વરૂપ તુજ તેજ હું યાચું,
 અને આ વિશ્વ મુતિ ! હું સદા તેના થકી રાચું." ૪૭

શ્રીકૃષ્ણજી:—"પરમરૂપ આદ્ય તેજસ્વી, ન જોયું કોઈએ માફ,
 કૃપાથી આત્મ યોગે તે બતાવ્યું શોક હરનારું. ૪૮
 મહા તપ, યજ્ઞ ને દાને ક્રિયા કે વેદ અભ્યાસે,
 પરમ તેજસ્વી મમ રૂપ એ જગે નહિ અન્યને ભાસે. ૪૯
 કહી આવું પુન કૃષ્ણે બતાવ્યું ભવ્ય રૂપ ભારી,
 કીધા આશ્વાસનો તેને અસલ કાયા ફરી ધારી.
 તને આ ઘોર સ્વરૂપેથી વિમુઠતા દુઃખ, નવથાઓ,
 પ્રિતિથી મૂળ સ્વરૂપ ભાજો ! સકળ ભય તે ટળી જાઓ." ૫૦

સંજય:—"વચન એવાં વહી અચ્યુત, અસલ રૂપમાં ફરી વ્યાખ્યા,
 વળી થઈ સૌમ્ય અર્જુન ને ઘણું આશ્વાસનો આપ્યા." ૫૧

અર્જુન:—"થયો દૃઢ સ્વસ્થ હું પાછો તને અવલોકી વનમાળી !
 મટયો ભય, સૌમ્ય કાંતી આ તમારી નેત્રથી ભાળી." ૫૨
 સ્વરૂપ એ ભાળવા દેવો સદા ઝંખી રહે જેને,
 ન રૂપ જે તું હવે દેખે અશકયજ દેખવું તેને. ૫૩

કરે તપ હોમ 'કે દાનો અગર તો પાર્થ ! વેદથી,
 નહિ રૂપ એ શકે દેખી નિરાશજ થાય તું તેથી. ૫૪
 અનન્યજ ભક્તિ-તત્ત્વેથી હું એવો ભવ્ય દેખાઉં,
 તથા જાણી શકાઉં ને પરંતપ પાર્થ ! વશ થાઉં. ૫૫
 મહદ્ મુજને ગણી, 'કર્મો મને હઇને,' કરે ભક્તિ,
 મને પામે પુરૂષ તેવા તજી ઉર વેર, આશક્તિ." ૫૬

અધ્યાય ૧૨ મો—ભક્તિ યોગ.

અર્જુન:-“અમર અવ્યકત ઇશ્વરની સદા ઉરમાં કરે ભક્તિ,
 અને તુજ સેવકો, ખેમાં સરસ કઇ યોગમાં વ્યક્તિ?” ૧

શ્રી કૃષ્ણ:-“પરમ શ્રદ્ધા ધરી નિત્યે, મને થઈ ચુકત સ્મરનારો,
 અને આવેશ મુજ કાજે ગણ્યો તે યોગી મેં સારો. ૨
 પરમ, અવ્યકત, અક્ષરને અચળ સઘળે રહ્યું વ્યાપી,
 નહિ વણુંન બને જેનું અચિંત્યજ નિત્ય નિષ્પાપી. ૩
 કુટસ્થજ તત્ત્વ એ સેવી જીતી અંગો ધરે સમતા,
 કરે કલ્યાણ સહુ ભુતનું મને તે સર્વ મેળવતા. ૪
 પડે છે કલેશ પર પ્રદોષરે જે ખુબ આશક્તિ,
 ગતિ અવ્યકતની કળે શકે જાણી બધી વ્યક્તિ. ૫
 પરાયણ થાય જે મુજમાં મને સહુ કાર્ય અર્પે છે,
 કરી મુજ ધ્યાન, યોગેથી હૃદય મુજને સમર્પે છે. ૬
 હૃદય આવેશ છે છાંયે ધનંજય ! સર્વ મુજ સારું,
 મરણ મય વિશ્વ સાગરથી હું તેને શિષ્ઠ ઉદ્ધારું. ૭
 પરંતપ ! તેથી મન બુદ્ધિ મને દે અર્પી હે ભાઈ !
 શરીર તું ત્યાગી ને મુજમાં રહીશ સંશય ન ધર કાંઈ. ૮
 તને જો ચિત્ત મારામાં ન શક્તિ હોય સ્થિર કરવા,
 ધનંજય ! યોગ અભ્યાસે પ્રયત્નો કર મને વરવા. ૯

અશક્તિ હોય એ કામે કરીશ મુજ કાજ કર્યો તો ન એવી હોય એ શક્તિ તણ ફળ કર્મની ઇચ્છા સુખદ છે 'ધ્યાન' જ્ઞાનેથી તને જે કર્મના ફળને કંઈ ને મિત્રતાવાળો ક્ષમા, સમતા, સુખાસુખથી સદા યોગી, જીતેન્દ્રિયને મને, મન બુદ્ધિ દે અર્પી દુખી જેથી નથી લોકો રહિત ભય, હર્ષ, દુખ, દ્વેશે રૂપહા ત્યાગી, ઉદાસીન ને તનયો આરંભ કરીને ન ઇચ્છા શોક કે ઇર્ષ્યા ન હર્ષે ભક્ત જે એવો સખા ને શત્રુ, શિત ઉષ્ણ, સ્તુતી નિંદા, સકળ દ્વંદ્વે સદા સર્વત્ર સંતોષી, મને પ્રિય ગૃહવિહિન નર જે કથ્યું આ ધર્મ—અમૃતને પરાયણ ભક્ત જે મુજમાં કરો સહુ કાર્ય મુજ માટે, ગૃહીશ તું શાંતી એ વાટે. ૧૦ રહો મુજ યોગને શરણે, જીતી મન આણ મુજ ચરણે. ૧૧ સરસ છે 'ત્યાગ' તો તેથી, શકે તે શાંતી લઈ એથી. ૧૨ તણ અભિમાન મમતાને, જીતેથી દ્વેશ નહિ માને. ૧૩ અકગ, સંતોષ, નિશ્ચય છે, મને એ ભક્ત બહુ પ્રિય છે. ૧૪ ન લોકોથી દુખી જેઓ, મને પ્રિય જાણવા તેઓ. ૧૫ ચતુર દુખ મુક્ત જે પ્રાણી, મને પ્રિય તેજ દ્યો જાણી. ૧૬ શુભાશુભ ત્યાગનારો છે, મને જુગ તેજ પ્યારો છે. ૧૭ સુખાસુખ, માન અપમાને, સદા સમભાવ જે માને. ૧૮ મુની, સ્થિર બુદ્ધિમય, વ્યક્તિ, સદા ભારી કરે ભક્તિ. ૧૯ ધરી શ્રદ્ધા ભજે જેઓ, મને અત્યંત પ્રિય તેઓ." ૨૦

અધ્યાય ૧૩ મો—ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ વિભાગયોગ.

અભ્યુત્પન્ન—“પુરૂષ, ક્ષેત્રજ શું પ્રભુજી ? અને શું પ્રકૃતિ, કાયા ? વળી શું જ્ઞાન જ્ઞેયજી છે કથો તે સર્વ જગરાયા !” ૧

શ્રી કૃષ્ણ-“શરીર રૂપ ક્ષેત્રનો જ્ઞાતા જુદો જે દેહથી માને,
 પરંતુ! પ્રાણ એ તેને કથે ‘ક્ષેત્રજ્ઞ’ વિદ્વાનો. ૨
 બધા ક્ષેત્રો વિષે આત્મા રહેલો તે મને ધારે,
 શરીર ને પ્રાણની સમજણ ખરું એ ‘જ્ઞાન’ મત મ્હારો. ૩
 વિકારો, ભેદ શા તનમાં શરીર શું છે અને કેવું ?
 તથા આત્મા પ્રભા તેની કથું સંક્ષેપમાં તેવું. ૪
 અથળ જે પ્રદા સુત્રોના સચુકિતક સહુ વચન દ્વારા,
 વિવિધરીત, છંદથી રૂપિઓ કથે તેના સ્તવન સારા. ૫
 મહાભુત, ઇન્દ્રિયો, ઇચ્છા, અહંતા, પ્રકૃતિ, મન છે,
 તથા શર ધર્મ ઇન્દ્રિયના સુખાસુખ, દ્રેષ ને તન છે. ૬
 ધીરજ, ચૈતન્ય એ સઘળાં વિકારો ક્ષેત્રના ભાઈ !
 કથ્યા સંક્ષેપમાં આને હવે કહું જ્ઞાન સુખદાઈ. ૭
 અહિંસા ને શુદ્ધ ભક્તિ ક્ષમા સાથે પ્રમાણીકતા,
 પુનિત ઉર. આત્મ નિગ્રહને સંરળતા, નમ્રતા, સ્થિરતા. ૮
 અહંતા, ત્યાગ ઇન્દ્રિયના, વિષય ઉરથીજ પરહરવા,
 જનન, દુઃખ ને જરા, વ્યાધી, મરણના દોષને સ્મરવા. ૯
 ઓ, ગૃહ ને પુત્ર આદિથી તને આશક્તિ ને મમતા,
 શુભાશુભની થતાં પ્રાપ્તી સદા હીલમાં રહે સમતા. ૧૦
 અનન્યજ યોગથી મુજમાં અટળ રાખી રહે ભક્તિ,
 પુનીત સ્થળમાં વસે, ત્યાગી, મનુષ્યોથી અનાશક્તિ. ૧૧
 સમજવું જ્ઞાન તત્વોનું થવું રત્નઃ આત્મજ્ઞાનેથી,
 ખરું એ ‘જ્ઞાન’ છે, ઉલટું બધું ‘અજ્ઞાન’ છે એથી. ૧૨
 હવે જે ‘જ્ઞેય’ ને જાણી પડે જગ મોક્ષની ઘાટે,
 અસત્ સત્ જે નથી એવો કથું તે પ્રદાને માટે. ૧૩
 ભુક્ષ, પગ, નેત્ર, શીર, કણો અને સર્વત્ર સુખધારી,
 જગત ઘેરી રહેલું તે ધનંજય ! છે નિરાકારી. ૧૪

ન ઇન્દ્રિય તોય ઇન્દ્રિયના
રહીત આશક્તિથી તોએ
ગુણો ને લોગી નિર્ગુણ છે
ચરાચર વ્યાપ્ત છે તોએ
રહ્યું 'હેંચાઇ' સહુ ભુતમાં
ભુતોત્પાદક અને પોષક
અને તે જ્ઞાન, જ્ઞેયજ છે
સકલ હૃદયે રહ્યો વ્યાપી
કથ્યું 'શું' જ્ઞાન, જ્ઞેયજ છે
સકળ આ જ્ઞાનને જાણી
પુરૂષ ને પ્રકૃતિ બંને
વિકારો ને ગુણો સઘળા
જગતમાં કાર્ય કારણ છે
અનેહે પાર્થ ! મહા ખાડો !
પુરૂષ રહી પ્રકૃતિમાંડી
ગુણોમાં રાખી આશક્તિ
વસ્યો દેહે છતાં પર જે
મહાનાત્મા, મહેશ્વર ને
“પુરૂષ ને પ્રકૃતિ આવા
કરે વ્યવહાર તે જગનો
કંઈક જન સાંખ્ય યોગેથી
સ્વસત્તાથીજ એ દેહી
ન જાણે આ પ્રકારે તે
પરાયણ પ્રજા શ્રવણે જે
ચીજો સ્થાવર અને જંગમ
શરીર ક્ષેત્રજ્ઞાના યોગે

ગુણો પ્રજ્ઞેજ ભાસે છે,
ભુતો પોષી પ્રકાશે છે. ૧૫
ભુતોમાં ખંડાર, દુર, પાસે,
નહિ અવ્યક્ત તે ભાસે. ૧૬
છતાં અવિભક્ત તે ધારો,
પ્રલય પરિપ્રજ્ઞ કરનારો. ૧૭
પમાયે જ્ઞાનથી તેવો,
પ્રકાશીત પ્રજ્ઞ છે એવો. ૧૮
અને શું ક્ષેત્ર તે ભાઈ !
મળે મુજ ભક્ત મુજ માંડી. ૧૯
અનાદિ પાર્થ ! પરમાણુ,
થયા પ્રકૃતિથી જાણુ. ૨૦
ઉપજતા પ્રકૃતિમાંથી,
પુરૂષ સુખ દુખતણુ સમ્પી. ૨૧
શુભાશુભને ગુણો રહે છે,
શુભાશુભ યોની તે લે છે. ૨૨
ખરો ભોક્તા અને ભતો,
નિરીક્ષક તેજ છે કર્તા. ૨૩
વિકારી” જ્ઞાન એ જેને,
છતાં ફરી જન્મ નવ તેને. ૨૪
અને કેં કર્મ કે ધ્યાને,
વસ્યો નિજ દેહમાં માને. ૨૫
ઉપાસે અન્યથી જાણી,
તરે તે મૃત્યુથી પ્રાણી. ૨૬
ધનંજય ! સર્વ નિરખાયે,
ચીજો ઉત્પત્ત એ થાયે. ૨૭

ચલિત પ્રાણી પદ્મયોમાં
 ધનંજય ! ભણુ સંસારે
 સમાનજ સર્વ સ્થાનોમાં
 સ્વહસ્તે ના હજી નિજને
 કરે છે પ્રકૃતિ કર્મો
 ખૂંડે અવલોકનારો તે
 ભૂતોના ભિન્ન છે ભાવો
 ભુએ વિસ્તાર તેમાંથી
 અમર નિર્ગુણ અનાદિ જે
 છતાં લેપન નથી તેને
 બધે નભ વ્યાપ્યું પણ લેપન
 શરીરમાં વ્યાપ આત્માને
 રવિ છે એકપણુ તેની
 અને ક્ષેત્રજ ત્યમ ભારત !
 તજે જીવ, પ્રકૃતિ શાથી ?
 ભુએ જે જ્ઞાન નયનેથી

સમાનજ પ્રહતે પેણે,
 યથાર્થજ તેજ જન દેણે. ૨૮
 પ્રભુનો વાસ નિરખે છે,
 પરમપદ તે પુરૂષ લે છે. ૨૯
 અકતા દેહી ને ધારે,
 અવર તો અંધ સંસારે. ૩૦
 છતાં તે એકમાં માને,
 રહે તે મોક્ષને સ્થાને. ૩૧
 પરમ આત્મા શરીર માંહી,
 અને નવ તે કરે કાંઈ. ૩૨
 ન તેને સુક્ષ્મ છે તેથી,
 ન લેપન એ પ્રકારેથી. ૩૩
 પ્રભા સર્વત્ર વાસે છે,
 સકળ ક્ષેત્રે પ્રકાશે છે. ૩૪
 તદ્વાવત દેહ આત્માનો,
 પરમપદ તે ગૃહે માનો." ૩૫

અધ્યાય ૧૪ મો—ત્રિગુણ વિભાગ યોગ

શ્રીકૃષ્ણ—“પરમ ને શ્રેષ્ઠ જે જ્ઞાને ટળે ભવબંધ આ જેથી,
 તને એ જ્ઞાન દઉં સિદ્ધો પરમપદ પામતા તેથી. ૧
 સ્વરૂપ મુજ જ્ઞાનથી પામ્યા જગતની થાય ઉત્પત્તિ
 છતાં ફરી જન્મ નવ એને. ૨
 મુકુ છું ગર્ભ હું તેમાં મહદ જે પ્રહા મુજ યોની,
 અને ઉત્પત્તિ તેમાંથી જગતમાં સર્વ ભૂતોની. ૩
 થતી યોનીથી કાયાનું મહા પ્રહા જન્મનું સ્થળ છે,
 પિતા હું સર્વનો; બીજ જે મુકુ તે પાર્થ ! મુજબળ છે. ૪

રજસ્તમ સત્ત્વ ગુણ સગળા ઉપજતાં પ્રકૃતિમાંથી,
 ધનંજય ! એ ગુણો બાંધે અમર જીવનેજ કાચાથી. ૫
 પરંતપ ! સત્ત્વગુણ નિર્મળ, પ્રકાશક, કદને તોડે,
 અને બાંધન કરી જીવને સુખો ને જ્ઞાનમાં બેડે. ૬
 રજેગુણ રાગરૂપ તૃણા તથા આશક્તિથી ઘેરી,
 પછી બાંધન કરે જીવને પરંતપ ! કર્મમાં પ્રેરી. ૭
 તમેગુણ થાય અજ્ઞને સકલ જીવ મોહમાં રાખે,
 પ્રમાદાલસ્ય, નિદ્રાથી જીવોને બાંધમાં નાંખે. ૮
 'રજે ગુણ કર્મમાં બેડી' 'સુખોસૌ સત્ત્વગુણ સાધે.'
 'તમે ગુણ જ્ઞાનને ઢાંકી પ્રમાદે પ્રણવે બાંધે.' ૯
 રજસ્તમ મંદ પડવાથી પ્રબળ બહુ સત્ત્વ ગુણ થાયે,
 રજે ગુણ, સત્ત્વ, ગુણ ઘટતાં તમે ગુણ ત્યાં વધી જાયે. ૧૦
 'રજે ગુણ, સત્ત્વ તમ હઠતાં.' "વળી સહુ દેહ ના દારો-
 પ્રકાશે જ્ઞાન તેજેથી, વધ્યો ત્યાં સત્ત્વ ગુણધારો." ૧૧
 સ્પૃહા, આરંભ કર્મોનો અજ્ઞાંતી, લોભ, પ્રવૃત્તિ,
 રજે ગુણની થતાં વૃદ્ધિ ઉપજતી સર્વ એ વૃત્તિ. ૧૨
 અપ્રવૃત્તિ, પ્રમાદોને વધે અજ્ઞાન, મોહ જ્યારે,
 ધનંજય ! વૃદ્ધિ થઈ ઉરમાં તમે ગુણની ગણો ત્યારે. ૧૩
 વધ્યો છે સત્ત્વ ગુણ ત્યારે બને છે કાળ બે જેનો,
 યુનિત વિક્રાન લોકોમાં ધનંજય ! જન્મ છે તેનો. ૧૪
 મરણ મળતાં રજે ગુણમાં જનમ છે કર્મ કરનારે,
 તમે ગુણમાં નિધન પામી વસે જીવ મુર્ખ સંસારે. ૧૫
 મળે સાત્વીક અને નિર્મળ કૃણો સત્ત્વમ્ આચરતા,
 અવિદ્યા છે તમે ગુણથી રજેગુણી કર્મ દુખ કરતા. ૧૬
 અવિદ્યા, મોહ, આજસને તમે ગુણ પાર્થ ! પ્રકટાવે,
 સમર્પે સત્ત્વ ગુણ વિદ્ય, રજેગુણ લોભને લાવે. ૧૭

रश्मिगुणा मध्य कुक्षानि
 अने स्थित सत्वगुण मीढी
 गुणा विषय अन्य नर्ष करती
 निदोषि पथक लव केषु
 शरीर उत्पत्ति करनारी
 ए नरी ह म नन मृदुधी

अनुनः- "त्रिगुण तरनारना वर
तरये आ गुण शी

શ્રીકૃષ્ણ:- સુવિદ્યા, મોહ, અવ
અને જો હૃદયે તે તેને

शुद्धि ना शक्ति धातो
०१ शुद्धि कर्म कर नक्षत्री

प्रिया प्रिय नै स्तुति निः
शिवा सुभ ४९ सरणी ७

संमाननं भानं, अपमाननं
५१ तन्मया आरंभं कर्मानि

सहा. सहा. कृ. भारी
परि. गुण. प्रहरी. कृ.

અમર, અધિયય, અને અમૃત
અને હું પ્રદા સુખ-રૂપનું

तमै शुभं गृहीतं
महद्वृत्तिं ते मर्णवन्तः १८

ગુણોથી પ્રાણીયર, બંધારે,
 મને તે પામશે ત્યારે ૧૯

ત્રિભુજ તરનાર હવે નથી,
હૃદયે જે મોહ છે તેનો. ૨૦

पुष्प ते नाथ ! शिरसां मौ २१

धनं नय ! ना सिरस्करि. २२

ਨ ਕੁਝ ਦਰਕਾਰੇ ਦਿਲ ਛਾਪੇ,
ਵਿਕਾਰੀ ਨਾ ਭਰੇ ਮਾਏ ॥ ੨੩ ॥

સમાનજ માટી કાચમ છે,
પ્રભળ એવું સદા મન છે. ૨૪

कामेन्यम बलि योजित
अने छे योज्य करन सोदा. २६

तथा दुःखमनुसंधानं पुनः
धनं न यथा मतिश्चानुसंधानं ॥ २७

३३ ईशान्येऽध्याय १९ में—पुरुषोत्तम योग १६

શ્રીકૃષ્ણઃ કિંચિદ્વચનં રક્ષ્યમાણીતિ સાધા નિશ્ચયમે,
તથા એ અર્થકરણીયમિતિ નિશ્ચયમેત્યેકદાતેનિ.

अमीरे की मुद्रा तब भी
धन न्य ! न्यवेत तिम

૬૬ નીચે ઉપર ભાગે ભાગી
 યુગોથી મેલે કિયો પામેલી
 ૬૭ અને મેલે કેમ નામ ભાગી
 સુખે હેલે મેલે નીચે
 ૬૮ ને મેલે મેલે મેલે આવી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૬૯ ધન જય ! છેલ્લે એવે
 ગયા જનના કેરી સાથે
 અને જોમથી આ જગની
 પુરુષ એ આંસીને ચરણે
 ૭૦ છેલ્લે સંગના દેખે
 રહે તલવાન વૃણ ધરણ
 ૭૧ વળી જોલે કલિ પદ કલમ
 પરમ અવિનાશી એ પદને
 ૭૨ કિરણ રવિ બાંધે ભુગ્નિયું
 ન ત્યાં જઈ જન્મ છે પામે
 ૭૩ સનાતન આશુ ભવ રૂપથી
 મનાદિ પદિયે સધળી
 ૭૪ ભવાત્મા એક તનુ દેવી
 અનિલ લે ગંધ ત્યમ
 ૭૫ ત્વચાં શિવ નેત્રને શરણ
 દિવિપ્રય સેવે તરિ દેહે
 ૭૬ નવી સયા ધરી એઓ
 ન હુલે તે સાક્ષને દેખે
 ૭૭ રહેલો મુદિમા આત્મા
 મલિન પુરુષ શકે નીરખી

૭૮ જગત્તે રહેલો ભાગી
 કિયો રૂપ કિયો ભાગી
 ૭૯ મેલોથી જન્મ્યા આત્મા
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૮૦ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૮૧ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૮૨ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૮૩ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૮૪ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૮૫ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૮૬ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૮૭ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૮૮ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૮૯ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૯૦ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૯૧ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૯૨ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૯૩ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૯૪ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૯૫ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૯૬ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૯૭ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૯૮ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૯૯ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે
 ૧૦૦ જગત્તે રહેલો ભાગી
 મેલે મેલે મેલે મેલે

રવિમાં તેજ જે પ્રકટ્યું પ્રકાશીત વિશ્વ કરનારું,
 શશીના, અગ્નિના, તેજે ધનંજય ! તે સ્વરૂપ મારું. ૧૨
 હું પેસી પૃથ્વીમાં, બળથી ભુતો સગળા રહ્યો ધારી,
 રસાત્મક ચંદ્ર છે પાળું વનોષધી સર્વ દુખ હારી. ૧૩
 હું પ્રાણે ને અપાને છું તથા જઠરાગ્નિ રૂપ થઇને,
 ચતુર્વિધ અન્ન પાચન હું કરું છું દેહમાં રહીને. ૧૪
 રમરણશક્તિ, વિસર્વું ને તથા છે જ્ઞાન મારાથી,
 અને વેદજ્ઞ હું પોતે થયા સહુ વેદ મુજમાંથી. ૧૫
 હું પોતે 'જ્ઞેય' વેદમાં અને વેદે વહેતો છું,
 સકળ પ્રાણીતણાં ઉરમાં ધનંજય ! હું રહેતો છું.
 પુરૂષ 'અક્ષર' અને 'ક્ષર' એ જગતમાં બેજ છે એવા,
 અચળ જે જ 'અક્ષર' છે ભુતો 'ક્ષર' જે ચળે તેના. ૧૬
 'પરમ આત્મા' કયા એ તે ધનંજય ! બેઉથી પર છે,
 ત્રિલોકે વ્યાપી જગ પોષે અમર તે એક ઇશ્વર છે. ૧૭
 ચળાચળ સર્વથી પર હું જગત તેથી મને માને,
 પ્રસિદ્ધજ વેદ ને લોકે હું 'પુરૂષોત્તમ' અભિધાને. ૧૮
 મને ઉત્તમ પુરૂષ રૂપ જે ગણે છે જ્ઞાનમય વ્યક્તિ,
 અને સર્વ રીતે મારી કરે સહુ ભાવથી ભક્તિ. ૧૯
 પુરૂષ કૃત કૃત્ય થઈ બુદ્ધિ ધનંજય ! જેથી મેળવતા,
 આનંદ શાસ્ત્ર એ તુજને કહ્યું તેથી દુખો ટળતા." ૨૦

અધ્યાય ૧૬ મો—દેવાસુરસંપદ વિભાગ યોગ.

શ્રીકૃષ્ણજી:-અભય, તપ, ચિત્ત સ્થિર યોગે સરળતા, જ્ઞાન, મનશુદ્ધિ,
 અહિંસા, દાન, સંયમને અડગતા, યજ્ઞ, સદ્બુદ્ધિ. ૧
 તથા અભ્યાસ શાસ્ત્રોનાં કપટ ને ક્રોધને ટાળે,
 દયા, નિહૈલ, મૃદુ, લજ્જા ધીરજ, શાંતી, ક્ષમા, પાળે.

ન ઇષો, ત્યાગ ને શુદ્ધિ, ન કરવો દ્રોહ કેં જનનો,
 નહિ અભિમાન, બલ દેવી અને સંયમ અતિ મનનો. ૨
 પુરૂષ જે સંપત્તિ દેવી લઈ અવતાર જો ધારે,
 સ્વભાવેથી ગુણો સહુ આ મળે તેનેજ સંસારે. ૩
 જનમ છે આસુરી ગુણથી પુરૂષ તે દેવી, અભિમાની,
 સ્વભાવે ક્રોધ, મદ, કુરતા અને બહુ હોય અજ્ઞાની. ૪
 ગુણો જે આસુરી સઘળા ધનંજય ! બંધનો સ્થાપે,
 અને દેવી ગુણો નિશ્ચે પરંતપ ! મોક્ષપદ આપે. ૫
 તું જન્મ્યો દેવી ગુણવાળો ન કર તું શોક કેં વાતે,
 થઈ ઉત્પત્તિ જીવ કેરી અદેવી દેવી બે જાતે.
 તને દેવી જીવો કેરી કથી ઉત્પત્તિ વિસ્તારી,
 હવે ઉત્પત્તિ હું કહું છું અસુર જીવની પીડાકારી. ૬
 પુનિતતા, સત્ય, નિવૃત્તિ ન જાણે આસુરી પ્રાણી,
 નહિ પ્રવૃત્તિ પણ સમજે શકે આચાર નવ જાણો. ૭
 કહે તેઓ “જગત ખોટું નથી ઇશ્વર સમીપ વ્યક્તિ,
 થઈ નરનારીના યોગે સકલ સંસાર ઉત્પત્તિ.” ૮
 વિનાશક, અદમ્ય બુદ્ધિના અવમ એવી ધરી દષ્ટિ,
 કરી કુર કર્મ, ‘તત્પર તે બને સંહારવા સૃષ્ટિ. ૯
 ન પામે પુણ્યતા એવા વિષય વધ, દલી, મદધારી,
 ગૃહો સિદ્ધાંત તે ખોટા બન પોતે દુરાચારી. ૧૦
 અપરિમિત રાખતા ચિંતા મરણથી શુન્ય થાનરી,
 મદનને ભોગ કહી સારાં રહે સુખ બુદ્ધિ ત્યાં ધારી. ૧૧
 ખડયા છે કામ ને ક્રોધે બન્યા છે બુદ્ધ આશાએ,
 મદનને ભોગને કાળે ધનંજય ! દ્રવ્ય તે રહાયે. ૧૨
 મને આજે મળ્યું છે આ હું પામીશ આ મનોરથને,
 અધિક કેં દ્રવ્ય મુજ કાળે કરીશ હું પ્રાપ્ત બહુ મથને. ૧૩

શ્રી કૃપણ: - શરીર ધારી જીવે કરી ત્રિવિધ શ્રદ્ધા સ્વભાવેથી,
 હૃદયે સુખ સંવેદન ગુણવત્તી સુખ, કંઈ દેનેહ ભાવેથી,
 મનિ અનુસારીણી શ્રદ્ધા મનુષ્ય જીવે શ્રદ્ધાને,
 અને શ્રદ્ધા ઉરે જીવી પાને દર્મ મુનવી માનો. ૩
 રહી જીવે સાત્વકી શ્રદ્ધા કરે જીવે દેવની ભક્તિ,
 ભક્તિ જે વચન રાજાની વચન, પરતપા રાજાની વચન,
 અને જે તામસી જનને પુરે ભુવ પ્રાને તુમી,
 ત્રિવિધી શ્રદ્ધા પ્રમાણેની ગણે ઉપરોક્ત તુમીને,
 અધર્મી અને દુર્મા ઉત્તરી કાળી આશાની,
 અશાસ્ત્રીય ઉચ્ચ સુધે ધન્ય જીવે દુર્મા તુમીને,
 શરીરમાં કંઈ જાણે તુમીને કાળી આશાની,
 ત્રિવિધી શ્રદ્ધા પ્રમાણેની હૃદયે સુખ સંવેદન ગુણવત્તી,
 કંઈ જાણે તુમીને કાળી આશાની, મનુષ્ય જીવે શ્રદ્ધાને,
 પદ્મ જે દુર્મા અને દુર્મા ઉત્તરી કાળી આશાની,
 હૃદયે સુખ સંવેદન ગુણવત્તી, અધર્મી અને દુર્મા,
 જીવે સાત્વકી મનુષ્ય જીવે શ્રદ્ધાને, કરે કાળી શોક દુર્મા,
 કંઈ જાણે તુમીને કાળી આશાની, સહેલું કંઈ જાણે તુમીને,
 હૃદયે સુખ સંવેદન ગુણવત્તી, મનુષ્ય જીવે શ્રદ્ધાને,
 થતાં વિધી યજ્ઞ જે તુમીને, કંઈ જાણે તુમીને,
 કરે કાળી શોક દુર્મા, કરે કાળી શોક દુર્મા,
 ગણે તુમીને કાળી આશાની, ગણે તુમીને કાળી આશાની,
 કરે કાળી શોક દુર્મા, કરે કાળી શોક દુર્મા,

ન દાનો, દક્ષિણા, મત્રો
 ગણો તે યજ્ઞ 'તામસ' છે
 અહિંસા, સ્વસ્થતા, શુદ્ધિ
 શુર, ક્રીજ, દે, જ્ઞાનીનું
 કરે અભ્યાસ શસ્ત્રોનો
 વદો પ્રિય, સત્ય, હિતકારી
 મનોનિગ્રહ અને શાંતી
 અને છે મૌન્ય 'તપ મનન'
 ત્રિવિધતપ, ત્યાગી આશક્તિ
 ખડું તપ તેજ 'સાત્વીક' છે
 પુબ, સત્કાર, કે કિર્તિ
 થયાં તપ બાણ અસ્થિર તે
 પરાયા નાશને કાળે
 કર્યું તે 'તામસી' તપ છે
 સમય, સ્થળ, પાત્રને બાળી
 અપત્યુપકારીને દેવું
 'રજોગુણી દાન' તે બાણો
 તથા સહી કષ્ટ દે પરને
 'તમોગુણીદાન' તે બાણો
 અયોગ્યજ, કાળ, સ્થળ, પાત્રે
 પ્રભુના ઝૂં તત્ત્વ, સત્ત્વ, એ
 સુખ્યા તેનાથી સૃષ્ટાએ
 થનારી બ્રહ્મત્રાદીથી
 ક્રિયા તપ, યજ્ઞ, દાનોની
 સુમુક્ષુ, કર્મ ફળ છોડી
 ક્રિયા તપ, યજ્ઞ, દાનોની

તથા શ્રદ્ધા નથી કાંઈ,
 વિધિહિન જે થયો ભાઈ. ૧૩
 ભૂતેન્દ્રિય, મુક્ત, માયાથી,
 પુનઃ 'તપ' એજ કાયાથી. ૧૪
 મૃદુ વચ્ચે મુખે ધારે,
 ગણો 'તપ' એજ ઉચ્ચારે. ૧૫
 મુદિત મન, ભાવના સારી,
 બધા આવાં ધનુર્ધારી ! ૧૬
 કરાયે પુર્ણ શ્રદ્ધાથી,
 થતું મનની અડગતાથી. ૧૭
 અગર બહુ માન ઉર લેવા,
 'રજોગુણ' છે તપો તેવાં. ૧૮
 દુરાચહી મૂઢવ તથા,
 વળી પોતે પીડા સહીને. ૧૯
 'અવરયજ આપવું' ધારી,
 ખડું સાત્વીક વિજયકારી. ૨૦
 દીએ ફળ પામવા સાટે,
 પ્રતિ ઉપકારને માટે. ૨૧
 ન આપ્યું હોય સત્કારી,
 દીધું અપમાન દે ભારી. ૨૨
 ત્રિવીધ નિદેશવા લેહો,
 ભુદેવો, યજ્ઞ ને વેદો. ૨૩
 વિધીવત, શાસ્ત્ર આધારે,
 પ્રવર્તે ઓમ ઉચ્ચારે. ૨૪
 વદી તત્ત્વ શબ્દ ભય હારી,
 વિવિધ રીતથી કરે સારી. ૨૫

અને 'સત્' શબ્દ શુભ કર્મ જુઓ ભારત ! પ્રયોજયે,
વળી સદ્ભાવ, સાધુત્વે સદા 'સત્' શબ્દ જોડાયે ? ૨૬
કહે 'સત્' દાનને યજ્ઞે તપે જે પાર્થ ! હાલત છે,
અને તે ધર્મને અર્થે કરાતાં કર્મ પણ 'સત્' છે. ૨૭
ક્રિયા, ક્ષણ હોમ કે દાનો અશ્રદ્ધાએ થયા ભાઈ !
'અસત્' કહેવાય તે તેનું ઉભય લોકે ન ક્ષણ કાંઈ." ૨૮

અધ્યાય ૧૮ મો—મોક્ષ સંન્યાસયોગ.

અર્જુન:—“કહે તત્ત્વો જુદા પાડી રહ્યા જે જ્ઞાન, સંન્યાસે,
હું તેને જાણવા ઈચ્છું દયાધન ! આપની પાસે.” ૧
શ્રીકૃષ્ણ:—“કહે સંન્યાસ વિદ્વાનો, સકામજ કર્મ તજવાને,
વિચક્ષણ, 'સર્વ' ક્ષણ તજવા પરમ સંન્યાસ તે માને.” ૨
ધીમંતો; 'કર્મ' દોષિત છે ગણી ત્યજવા કહે જ્યારે,
કુશળ જન દાન, તપ, યજ્ઞે, કહે તજવા ન સંસારે. ૩
કહું મત પાર્થ ! હું મારો ઉભય એ ત્યાગને કાળે,
ધનજય ! ત્યાગ ત્રણ રીતનો સુણાઉં હું તને આજે. ૪
પરંતપ ! દાન, તપ, યજ્ઞે, ન એ ત્રણ ત્યાગ્ય છે માનો,
બને તપ, દાન, યજ્ઞેથી ખરેખર શુદ્ધ વિદ્વાનો. ૫
ઘટે છે કર્મ કરવા એ તણ ક્ષણે, અમમતાથી;
કથ્યે મુજ શ્રેષ્ઠ મત તેને તમે પાળો અડગતાથી. ૬
ન તજવા નિત્ય એ કર્મો તજે મોહે અવિદ્વાનો,
છતાં મોહથી તજે કર્મો 'તમોગુણી' ત્યાગ તેમાનો, ૭
દુષ્ટ કર્મો ગણી તેને શરીર કલેશે ડરી તજતાં,
'રજોગુણી ત્યાગ' એ તેથી ક્ષણે નહિ ત્યાગના મળતા. ૮
'ઘટિત આ કર્મ' કરવા છે ગણીને છોડી અશક્તિ,
તણ ક્ષણની પિપાશાને કરે છે કર્મ જે વ્યક્તિ. ૯

વૃથા જે સુખથી ભાષી
 ન 'તેના કારણે, તો વે
 છતાં પણ અદ્ય પુદિયો
 'અનિયત જ્ઞાન' એ સહમા
 કથાએ 'કમ સાત્વિક' ત
 ન સુખ સુખ ને ઇથી
 અહંતા, કલેશ, ઉર ધારી
 ઘડે તેવા પુરુષ કરથી
 ન વૃથા નાશ પાવ, કિ સા
 કરતાં તેમ સુખ છે
 ધો-જે ઉત્તાડે ભરી ઉરમા
 કેળો કે ના કેળો કમો
 વિશિષ્ટ ના ધરી તેના
 ધન જે વે નીચે વે તને
 અપાવને, રાગી ન લોભી
 તથા કિ સુકે પિપાસુ છે
 વિશોદા, વિષે સુખને
 પ્રમોદા, જે ભા, જડવાદી
 ત્રિલોકી, ધર્મ, પુદિની
 પુત્રકે તે સુખ સમજાવે
 ભયાભય બંધને મુક્ત
 અને નિવૃત્તિ મુક્તિ
 સુખાશુભ કાય પરમાય
 પરતપ્ર પાથ! તે બળો
 ન કથાકાયને મુક્તિ
 'રમે સુખી પુદિ' એ તેથી
 ૬૪

ગણી સંપ્રદાય સહ પાણી
 જરા પેલ તા લીએ, ગણી
 અતિ વળસી રહે એકો
 કથાએ 'તમસી' હોને કલેર
 થતું કળની તજી આશા
 ન રાણે ભોગ અભિવ્યક્તિ
 તથા જે 'કામને વૃથા છે
 બધા તે 'કર્મ રાજ' રાજી
 તથા પરિણામ નિજ સક્તિ
 વળી ઉર રામી આશા
 તજી અભિમાન, આશા
 રહિત છે તેથી જે વૃથા
 મદો કેળે જ અતુલરતા
 જરેખર સત્ત્વ ગુણી કો
 તથા ઉર કંપ, દુઃખને
 રમે ગુણી બળવા તને
 વિનયદિને ને ગત પુરતા
 ગણી તે 'તમસી' કરી
 ગુણ અતુલર છે પ રો
 ને ગણી મુક્તિ મુક્તિ
 યમાયજ જાણા! જેલો
 કળે જોવી કમનિ હોયી
 હૃદય પામે જરૂરી સક્તિ
 રમે છે 'સાત્વિક' પુદિને
 ન પ્રમોદમ સમજાવે
 ન કંઈ સત્ય પરમાયે ૩૧

ધનંજય ! 'તામસી બુદ્ધિ' અધર્મે ધર્મને લાજે,
 બુદ્ધિ વિપરીત સકલ વસ્તુ હૃદયથી સત્યને ટાળે. ૩૨
 'પ્રિતિ યોગે રહે એવી' ધીરજથી સર્વ ઇન્દ્રિયની,
 અને જે જે ક્રિયા થાતી ધનંજય ! પ્રાણને મનન .
 બધી એવી ક્રિયાઓમાં પરમ સંયમ સદા પાળે,
 સુષ્ણો તે 'ધૈર્ય સાત્વિક' છે જગતના કષ્ટ સૌ ટાળે. ૩૩
 મદન, ધર્માર્થ ને સેવા ધરી કૃણની અભિલાષા,
 'ધીરજ તે રાજસી' જાણે વિવિધ ઉરમાં ધરી આશા. ૩૪
 અહંતા, કલેષ, ભય, નિદ્રા ન ત્યાગે પાર્થ ! મુઠતાથી,
 'તમો ગુણી ધૈર્ય' તે લાઇ ન જાએ શોક ઉરમાંથી. ૩૫
 હવે સુખ; પાર્થ ! કે જેમાં રમે છે લોક અભ્યાસે,
 ત્રિવિધ સુખ તે તને કહું છું દુખો તેથી બધા નાસે. ૩૬
 ખરૂં 'સુખ તેજ સાત્વીક' છે ઉપજતું આત્મ જ્ઞાનેથી,
 પ્રથમ વિષયાનવન લાગે છતાં સુખ અંતમાં તેથી. ૩૭
 'રજોગુણી' જે 'સુખો' ઉપજે વિષય ને ઇન્દ્રિયોનાથી,
 પ્રથમ અમૃત સમું; અંતે મળે દુખ પાર્થ ! તેનાથી. ૩૮
 વળી આરંભ ને અંતે ઉપજતો મોહ બહુ જેથી,
 ગણાયે 'તામસી સુખ' તે થયું નિદ્રા, પ્રમાદથી. ૩૯
 ગુણો ત્રણ પ્રકૃતિમાંથી થયા છે પાર્થ ! હે ભાઈ !
 ન ગુણથી સ્વર્ગ સૃષ્ટિમાં પદાર્થો મુક્ત છે કાંઈ. ૪૦
 ધનંજય ! ચાર વર્ણોમાં રહ્યા ગુણ જે સ્વભાવેથી,
 અને એ ચાર વર્ણોના જુદા છે કર્મ પણ તેથી. ૪૧
 'સ્વભાવજ કર્મ' બ્રાહ્મણના ક્ષમા, તપ, શૌચ, શમ, દમ છે,
 સરળતા, જ્ઞાન, પ્રભુ, શ્રદ્ધા સદા તપનો સમાગમ છે. ૪૨
 'સ્વભાવજ કર્મ' ક્ષત્રીયના અધિશ્વર ભાવ, શુરવીરતા,
 અડગ યુદ્ધે, તથા દાની સુકાંતી, દક્ષતા, ધીરતા. ૪૩

'કૃષિ, વ્યાપાર, ગૌરક્ષા સ્વભાવજ વૈશ્યના કર્મો,'
 'સુજનની સેવના કરવી ધનંજય ! શુદ્રના ધર્મો.' ૪૪
 સુસિદ્ધિ જ્ઞાનની પામે નિયત નિજ કર્મ આચરતા
 પ્રથમ તે સાદી સિદ્ધિને કહું હું કેમ મેળવતા. ૪૫
 થઈ ઉત્પન્ન આ સૃષ્ટિ અને વ્યાપી રહી જેથી,
 મનુષ્યો સિદ્ધિ, તે પ્રભુને પુણ લે છે સ્વકર્મથી. ૪૬
 સ્વકર્મ હોય ગુણ ઓછા જિજ્ઞાના ધર્મના કરતા,
 છતાં નિજના સ્વભાવે તે ધનંજય હોય અનુસરતા.
 તણ પરધર્મને તેથી કરો નીજ કર્મ એ સાફ,
 પીડા કે પાપ નવ કાંઈ અને છે અચ કરનાફ. ૪૭
 ન તજવા દોષમય તેએ થતાં કર્મો સ્વભાવેથી,
 છવાયા દોષથી કર્મો અનલ જેવો ધુમાડેથી. ૪૮
 પરંતુ ગુદ્ધિ છે જેની રહિત આશક્તિથી ભાઈ !
 જીત્યો નિજ આત્માને, 'જેને નથી ઇચ્છા રહી કાંઈ.'
 અને એવી સ્થિતિ જેની બને છે પાર્થ ! સંસારે,
 તણે સંન્યાસથી કર્મો મળે છે સિદ્ધિ એ ત્યારે. ૪૯
 મહદ જે જ્ઞાનનો હેતુ પરમપદ સિદ્ધિ પામે છે,
 કહું કેવી રીતે પ્રહ્લ સકલ સિદ્ધો વિરામે છે. ૫૦
 વિશુદ્ધજ ગુદ્ધિવાળો તે ધીરજથી સૌ વિષય ત્યાગી,
 નિયમમાં રાખીને મનને બને નિર્દેશી, અભુરાગી. ૫૧
 સુભોજન, વાસ એકાંતે નિયમમાં રાખી મન કાયા,
 પરાચણુ ધ્યાન ને યોગે સદા વૈરાગ્યની છાંયા. ૫૨
 અહં, બલ, ક્રોધ, પરિગ્રહને તણ મદ, કામ, આશક્તિ,
 થવાને પ્રહ્લરૂપ બાણે સુયોગ્યજ શાંત તે વ્યક્તિ. ૫૩
 સકલ ભુત માત્રમાં રમતા રહે ઉર સ્વસ્થતા ભારી,
 ન ઇચ્છા શોક છે તેને 'પરાભક્તિ' મળે મારી. ૫૪

હું કૃપા કરી છું સંધળ
 ૪૪ અને નાહ્યાં ધીછી મુજમાં
 સદા મેં મેં આશ્રયે રહીને
 ૪૫ છતાં મારી કૃપાથી હૈત
 સમર્પિ કમ સાં મુજને
 ૪૬ ગૃહી મિત્ર, યોગ, આશ્રયથી
 ધરીશ તુ ચિત્ત મારામાં
 અને મારી કૃપાથી
 છતાં ન તું અહંકાર
 ૪૭ ન મનીશ વેળા મારા તો
 થશે મિથ્યા લડે નહિ હું
 ૪૮ પટકશે યુદ્ધમાં તુજને
 નથી જે ઇચ્છતા કરવા
 સ્વભાવને કમ બંધનથી
 પ્રભુ હવે મારના હૈયે
 ૪૯ અને ભુત ભાવ માયાથી
 બધી રીતથી શસ્ત્ર તેનું
 ૫૦ અંગણ સ્થાપને પ્રરમ શાંતી
 આતિ શુદ્ધ ગુણ આ વિદ્યા
 ૫૧ છતાં પુષ્પળ વિચારી તું
 ૫૨ વળી સુખ શુભ આ સદુથી
 તું કદ ને પ્રિય મુને તેથી
 ૫૩ તું મનને રાગ માસમાં
 યુજન ને યુગ કરે મારા
 ૫૪ મને તું પામશે એથી
 ૫૫ કહું હું આ પ્રીતિસાથી

શિકે તે ભક્તિથી જાણી
 પ્રવેશે તે મનુજ પ્રભુમાં ૫૫
 ધનનય કમ જે કરતા
 ૫૬ અમરપદ પાથે મેળવવા ૫૬
 પરાયણ થા મને ભાઈ
 સદા ધર ચિત્ત મુજ માહી ૫૭
 સકલ સંકટ તારી બાજી
 ૫૮ જરૂર તારૂં ભલું થાશે ૫૮
 તલથ ઉપદેશ આ મારો
 ૫૯ ધનનય ! નાશ છે તારો
 વડે થયને અહંકારો
 ૬૦ ધનનય ! પ્રકૃતિ તારી ૫૯
 તું આજે મોહને ગણી
 કરીશ તું પાથે તે સવ ૬૦
 રૂઢી સુદિ ચલાવ છે
 ૬૧ જગત ચક્ર ભભાવે છે ૬૧
 ગૃહી તેની કૃપાથી
 ૬૨ તને પ્રણયે જરૂર તેથી ૬૨
 સુખી તેનું મનુજ મેં
 ૬૩ સ્વધર્મજાનેજ ઉર ધરજે ૬૩
 વચન જે શ્રેષ્ઠ છે મારું
 ૬૪ કથન મુજ થવ કરનારું ૬૪
 અને થા ભક્ત તું મારો
 ૬૫ મને કૃપિ નમસ્કારો
 ૬૬ વળી મુજને તું બહુ પ્રિય છે
 ૬૭ કથન મુજ સત્ય નિશ્ચય છે ૬૫

તેણે એવું કહ્યું ધર્મીને
૧૦ નિર્વારીશ પાપે હું તારા
રહિત છે ભક્તિ સેવાથી.
૧૧ અને મેં દ્રશીને કહ્યું
પરમ અજ્ઞાને જે મોહ
૧૨ પદે ભક્તિ વડે સુખે
મને પ્રિય વેળ છે એવા
૧૩ અધિક સુદિ વિષે તેથી
પુનિત સંવાદ આ તને
૧૪ હું મોનીશી જાનું ચરણે
ધરી મારી વિશેષ શ્રદ્ધા
૧૫ ગીતા આ સાંભળે સર્વે

મુખ્યે પુણ્ય કર્મને
ધનંજય ! તેજ શુભ લોકો
“અતિ એકાગ્ર ચિત્તે તે
થયેલો પાર્થ ! અજ્ઞાને

અર્જુન:-“સ્મૃતિ છે પ્રાપ્ત થઈ મુજને, તમારી આ કૃપાએથી,
ટળ્યો છે મોહ પણ મારો અને દૃઢ હું બન્યો તેથી.
સ્મૃતિ થઈ સત્યની મુજને થયું સ્થિર ચિત્ત છે મારું,
બન્યો શંકા રહીત હું તે ‘વચન પાણી’ પ્રલો ! તારું.” ૭૩

સંજય:-“ધનંજય કૃષ્ણની વચ્ચે ઉભા સહુ રામને કરતો,
સુણ્યો સંવાદ અદ્ભુત એ દુખો સંસારના હરતો. ૭૪
કથાઓ ગુપ્ત યોગજ આ ધતાધીશ કૃષ્ણ મુખડેથી,
સુણ્યો તે વ્યાસજી દેરા પુનિત ઉરના પ્રસાદેથી. ૭૫
પુનઃ હું કૃષ્ણ અર્જુનનો પરમ સંવાદ એ સ્મરતો,
પ્રસંગો યાદ સૌ કરતા અતિ હું હર્ષ મેળવતો. ૭૬

સૌથી રહ્યું સદા મોહ
૧૬ ન કર્યું શોક કું તારું. ૬૬
તેપરિજે જે નથી પ્રાણી,
૧૭ નહિ આ જાનની વાણી. ૬૭
સદા મુજ ભક્તિને કહ્યું.
૧૮ જેર તે પાપીય મેળવ્યો. ૬૮
સદા મુજ કૃમી કરનારો,
૧૯ થશે નહિ કાઈ પ્રિય મારો. ૬૯
કયું છે અધ્યયન જેણું,
૨૦ કુચે મારો કરી એણું. ૭૦
તેણે દેશ સૌ જેઓ,
૨૧ બને છે મુક્ત બને તેઓ.

કરો જે લોક મેળવતો
ગીતા સુણનારને મળતા. ૭૧
સુણ્યો કેયોગ આ મારો ?
મટ્યો તે મોહ શું તરો ?” ૭૨

પ્રભુનું વિશ્વરૂપ પાછું અતિ પ્રીતથી હું સંભારું,
 થતું આશ્ચર્ય બહુ ત્યારે અને આનંદ ઉર ધારું. ૭૭
 “જહાં છે કૃષ્ણ મહાયોગી અને અર્જુન ધનુર્ધારી,
 નિતિ ધન, લક્ષ્મી જય જ્યાં છે. અથળએ માન્યતા મારી.” ૭૮
 “અધિક છે જેઠ મહિનાની પુનિત સુદ દ્વાદશી આજે,
 પ્રથમ રજની તણાં પ્રહરે હૃદય ઉલ્લાસમાં રાજે. ૭૯
 સદી વિક્રમ તણાં વિસમી વિષે સિત્તર નવ વર્ષે,
 ગીતા ‘કુર્ણિક’ ગઝલમાં હું રઝો ગાઈ અતિ હર્ષે.” ૮૦
 થજો સર્વત્ર સુખ વર્ષા જગત હરિને હૃદે ધારો,
 ટળી દુખ ભદ્ર હો સહુનું પ્રભો ! મમ હિંદ ઉદ્ધારો. ૮૧
 સકલ નરનાર ભારતના બનો હિંદુત્વ હિતકારી,
 થજો કલ્યાણુ મારતનું પ્રભો ! એ પાર્થના મારી. ૮૨

ૐ શાંતી

શાંતી

શાંતી.

